

TANULMÁNYOK

Dr. Bárd Károly

AZ EURÓPAI EMBERI JOGI EGYZEMÉNY SZEREPE AZ „EURÓPAI” BÜNTETŐJOG ALAKÍTÁSÁBAN

A dolgozat a Magyar Tudományos Akadémián 2002. november 13-án – az Európai Unióhoz való csatlakozásunk aktuális kérdései címmel tartott tudományos ülészen – elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata. A dolgozat írásakor támaszkodtam az „Európai büntetőpolitika” címen közzétett tanulmányomra, amely az alábbi kötetben jelent meg: Erdei Árpád (szerk.), Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1995., 149–158. old.

1. Az „európaiság” fogalma

A büntető törvényhozás Európában is a nemzetállamok kompetenciájába tartozik. Az integráció elsőként létrejött szervezete, az Európa Tanács a hagyományos kormányközi kooperáció eszközeivel működik. Így nincs saját, a tagállamoktól elkülönülő jogalkotó testülete és nincs saját büntetőjoga. Igaz, a szervezet által elfogadott konvenciók és ajánlások azt tükrözik, ami a tagállamokban többé-kevésbé elfogadott, ilyen értelemben tehát felfoghatók az európai büntetőpolitika sommázatának. Kétségtelen az is, hogy ezekben az eszközökben nemcsak azt foglalják össze, ami a tagállamok büntetőjogában közös, hanem a jogok közelítését is célul tűzi, hiszen amint azt Statútuma rögzíti – a szervezet azért jött létre, hogy hozzájáruljon a tagállamok közötti nagyobb egységhez. Az Európa Tanács alapokmányában deklarált célra az Európai Emberi Jogi Egyezmény preambuluma is hivatkozik és hozzáteszi: az egységesítés egyik módszere az emberi jogok és alapvető szabadságok megőrzése és továbbfejlesztése. Nem meglepő ezért, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság döntései is egyre közelebb „terelik” egymáshoz a tagállamok büntetőjogát és büntető igazságszolgáltatását.

Ugyanakkor az Európa Tanács tagállamai maguk döntik el, hogy az egyezményeket belső jogrendjüknek megfelelően ratifikálják-e, és van számos olyan konvenció, amely nem nyerte el a nemzeti parlamentek többségének tetszését. A Miniszteri Bizottság által elfogadott ajánlások a „puha jog” részét képezik és bár az Európa Tanács igyekszik ezek végrehajtását valamiképp ellenőrizni és

kikényszeríteni, mégis inkább arra szolgálnak, hogy érvanyagot szolgáltatassanak valamely nemzeti (belső) politikai erőnek ahhoz, hogy büntetőpolitikai elképzeléseit keresztülvigye.¹ Amint azt később látni fogjuk, az Európai Emberi Jogi Bíróság általi jogközelítésnek is megvannak a korlátai.

Nincs az Európai Uniónak sem szoros értelemben vett saját büntető törvényhozó szerve – ilyen értelemben nincs „uniós” büntetőjog sem. Mégsem állíthatjuk, hogy az Unió ne rendelkezne büntető hatalommal. A nemzetek feletti közösség önálló büntető hatalma nem feltételezi azt, hogy saját büntetőjoggal és jogalkalmazási szervezettel is rendelkezzen. A szervezet megalapozhat azzal, hogy a büntető hatalom gyakorlásához az egyes államok anyagi és alaki büntetőjogát, vala-

¹ Ugyanakkor nálunk találunk arra példát, hogy az Alkotmánybíróság az európai „puha jogot” is segítségül hívja, amikor valamely belső jogi rendelkezés alkotmányosságát vizsgálja. Így azt az indítványt, amely szerint az Alkotmány 57. §-ának (1) bekezdésében foglalt pártatlan bírósághoz való jogot sérti a Be. szabálya, amely nem írja elő a büntető parancs kibocsátójának kizárását a kifogás alapján lefolytatandó rendes eljárásból, az Alkotmánybíróság egyebek között az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló R (87) 18. számú ajánlására hivatkozva vetette el. Ld. 67/1995. (XII. 7.) AB határozat. A határozatot ismerteti és elemzi *Tóth Mihály*: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében. KJK–KERSZÖV, Budapest 2001. 130–133. o. Az említett ajánlásra hivatkozott az Alkotmánybíróság az 5/1999. (III. 31.) számú határozatában is, amelyben megállapította: ha tárgyalás mellőzésével szabtak ki végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést, a szabadságvesztés végrehajtásának különleges eljárásban, tárgyalás nélkül történő elrendelése sérti a jogállamiság elvét. A Miniszteri Bizottság ajánlása a tárgyalás mellőzését az eljárás egyszerűsítésének egyik módjaként elismeri, de – amint ezt az Alkotmánybíróság kiemeli – azt javasolja, hogy az ilyen eljárás keretében csak vagyoni jellegű szankciókat és jogoktól való megfosztást szabjanak ki. Az Alkotmánybíróság elismeri, hogy az ajánlás nem kötelező, de hangsúlyozza, hogy irányt mutat, és ezért a büntető parancsban törvénysértő módon alkalmazott felfüggesztett szabadságvesztés korrigálásával szemben szigorú követelményeket kell állítani.

mint törvénykezési szervezetét veszi igénybe.² Jelenleg ez a helyzet, ám az Unió államaiban két egymás mellett élő – egy nemzeti és egy szupranacionális – büntető rendszer csírái már megjelentek.

Az Európai Unió tagállamai nemzeti szuverenitásuk egy részéről lemondanak és az autonómia korlátozása a büntetőjogot is érinti. A kérdés az, hogy ebben meddig hajlandók az egyes tagállamok elmenni, vagy más oldalról közelítve: az Unió működése milyen mértékben követeli meg a nemzetállami autonómia leépítését a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás terén.

A büntetőjogok közelítése tehát már megindult Európában. Vajon a jogközelítést célzó Európa Tanácsi eszközök és az Európai Emberi Jogi Bíróság döntései, valamint az Unión belül a nemzeti és szupranacionális jogok egymás mellett létezése elvezet-e a büntetőjog egységesítéséhez Európában vagy legalábbis az Unión belül? Ha pedig ezt mégsem következne be, úgy vajon meddig mehet el az európai államok büntetőjogának harmonizációja?³

Az „európai” jelzöt több értelemben használhatjuk. „Európaiként” jelölhetjük azt, ami a Föld ezen régiójában létezik. E semleges, deskriptív jellegű megjelölés mellett, az „európaiság” érték-töltött fogalmával jelöljük mindazt, amit a régió történelméből helyesnek, megőrzésre érdemesnek tartunk. Az „európaiság” e normatív fogalmával

ítéljük meg, ennek alapján ismerjük el vagy vetjük el azt, ami földrészünkön ténylegesen volt, vagy ami van.

Ez a jogra is áll: ezért vizsgálhatjuk azt, hogy az Európa Tanácson és az Európai Unión belüli harmonizációs törekvések mennyiben felelnek meg az „európaiság” normatív fogalmának, mennyiben tükrözik azokat az értékeket, amelyeket hagyományosan „európainak” tartunk.

Az általános felfogás szerint az „európaiság” a felvilágosodás világmérete nyúlik vissza, az ész hatalmának korszakában született értékek hordozója.⁴ Az európaiság az ésszerűséget jelenti, a jogra vetítve a tudomány által kidolgozott jogi racionalitást: az absztrakt és egymással logikai kapcsolatban lévő fogalmak kidolgozását és a velük végzett műveleteket. A racionalitás garantálja a büntetőjog terén (is) a kiszámíthatóságot, az előreláthatóságot, kizárja az önkényt a törvényhozás és a jogalkalmazás szférájában.

A racionalizmusban a mások emberként elismerése fogalmazódik meg – írja *Isaiah Berlin*. „Minden embernek vannak a többiekével azonos tulajdonságai, ezek közül a leglényegesebb az értelemnek nevezett képesség birtoklása. Ezért hozzáférhető az univerzális igazságok az emberek számára.” Berlin szerint a racionalizmus mellett az európaiság másik eleme a szélsőségeitől megtisztított romantika, amennyiben elismeri minden individuum egyediségét és kívánatosnak tekinti a változatosságot a szokások, ízlések, életmódok területén mindaddig, amíg ezek nem kérdőjelezik meg azokat az univerzális értékeket, amelyek az embert emberré teszik.⁵

Az ésszerűséghez tehát társul az emberi jogok elismerése, így az „európaiság” szellemében kialakított büntetőjog nem csak az önkényt zárja ki, de önmagának is korlátokat állít. Az egyén szabadságába a legdurvább beavatkozást jelentő büntetőjognak „visszafogottságot”, „önmérsékletet” kell tanúsítania, ezt fejezi ki a büntetőjog, mint ultima ratio tétele.

Ez a visszafogottság a felvilágosodás korára visszanyúló és a klasszikus büntetőjogi iskola tézisein építkező büntetőjog számos jellemzőjével igazolható. Már önmagában a kodifikáció, vagyis a tekintély, a hatalom intézményesítése is a büntetőjog hatókörének mérséklését vonta maga után. Az önkorlátozás elvét fejezi ki a klasszikus büntetőjog három pillére: a legalitás, a bűnösség és a büntetések arányossága. A büntetőjogi beavatkozás visszafogottságát és a türelem erősödését jelzi a különös részi tényállások kialakításának módja: a büntetendő magatartások közé csak azokat vesszük fel, amelyek a polgári társadalom közös szekularizált moralitását sértik, és amelyek az egyén-

² Ld. *Hans-Heinrich Jescheck*, Die Strafgewalt übernationaler Gemeinschaften, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 65. Band 1953. 496–518. o. Az Európai Közösség létrehozásáról szóló szerződés új 280. cikkének 4. pontja szerint a Tanács elfogadja a Közösség pénzügyi érdekeit érintő csalások megelőzése és az ez elleni fellépés érdekében szükséges intézkedéseket, azzal, hogy hatékony és egyenlő védelmet vár el a tagállamoktól. Ezek az intézkedések nem érintik a nemzeti büntetőjog alkalmazását vagy a nemzeti igazságszolgáltatást. Az álláspontok eltérnek abban, hogy a szerződés e rendelkezése felhatalmazást ad-e büntető jogi szabályok alkotására. Van olyan nézet, hogy e rendelkezéstől függetlenül az I. pilléres jogintézmények védelmét kizárólag az adminisztratív jog eszközeivel kell megoldani. Ld. *Farkas Akos*: A büntetőjogi együttműködés néhány problémája az Európai Unióban, Kriminológiai Tanulmányok XXXVII. kötet, Budapest, 2000. 67. o. és *Frank Zieschang*, Chancen und Risiken der Europäisierung des Strafrechts, ZStW 113. kötet (2001) 259–260. o.

³ Úgy látom, ma még kisebbségben vannak azok, akik elképzelhetőnek tartják, hogy a nemzeti büntetőjogokat a közeljövőben egy összeurópai vagy akár európai Unió büntetőjog váltsa fel. Még ma is elterjedt az az álláspont, hogy „a büntető hatalom a szuverenitás bástyája” és hogy kivált büntetőjogra igaz *Savigny* megállapítása, amely szerint „a jog a néppel együtt nő, belőle alakul és elhal mielőtt e sajátosságait elveszíti.” Egyébként általában igaznak tartják azt is, hogy Európában illetve az Európai Unión belül az egyes államok jogi kultúrája eltérő. Ld. *Visegrádi Antal*: Az Európai Unió jogi kultúrái, Állam- és Jogtudomány, XLI. évfolyam 2000., 253–267. o. Visegrádi arra jut, hogy az „erős európai identitás alapját éppen a jogi kultúrák közötti különbségek fenntartása alkotja”. Ld. i. m. 254. o. Az, hogy az egységes európai büntetőjog létrejöttét elképzelhetőnek tartjuk vagy pedig „csupán” a jogközelítésre látunk esélyt, kihat a büntetőjog tudomány elé tüzendő feladatokra. Ha az európai büntetőjog kialakítása realitás, úgy a „helyes jog” megtalálásán kell a büntetőjog tudománynak fáradoznia, ahogy azt a 20. század elején Liszt meghirdette (ld. v. *Liszt*, Das „richtige Recht” in der Strafgesetzgebung I. és II., ZStW Band 26. 1906. 553–557. o. illetve ZStW Band 27. 1907. 91–96. o.).

⁴ Ld. *Ulrich im Hof*: A felvilágosodás Európája, Atlantisz Kiadó Budapest, 1995. 160–161. o.

⁵ *Isaiah Berlin*: Európa egysége és az európai egység viszonyosságai, In: Az emberiség göcsörtös fája, Európa Könyvkiadó Budapest, 2001. 243–284. o.

nek ténylegesen kárt okoznak vagy reá reális veszélyt jelentenek. Kiesnek a büntetőjog hatóköréből azok a magatartások, amelyek morális elítélendőségében nincs meg a megfelelő mértékű egyetértés, és egyre inkább érzéketlen lesz a büntetőjog az elvont közösségekkel szemben elkövethető cselekményekkel szemben.⁶

Ez a visszafogottság és emberségesség mutatkozik meg a halálbüntetés elvetésében, a büntetőítélkezési gyakorlat viszonylagos enyhességében⁷, abban, hogy Európában, pontosabban annak nyugati felében – az elmúlt években sokhelyütt tapasztalt növekedés ellenére – a világon még mindig a legalacsonyabb a börtönpopuláció.⁸

Megismétlem: a kérdés az, hogy az európai büntetőpolitika, amint az az Európa Tanács és az Európai Unió különféle jogi instrumentumaiban megjelenik, mennyiben áll összhangban Európa liberális jogállamainak önképével és azzal, ahogy büntetőjogunkat „kívülről” jellemezni szokták. Mindaz, ami az Európa Tanács és az Unió instrumentumaiban megfogalmazódik, vajon a felvilágosodás hagyományainak folytatása?

2. A közelítés korlátai

Térjünk vissza az első kérdésre: létezhet-e egyáltalán európai büntetőjog, európai büntetőpolitika? Van-e létjogosultsága a büntetőjog terén az uniformizálásnak, de legalábbis a harmonizációnak? A válasz nyilván akkor lesz igenlő, ha igazolni tudjuk: a büntetőjog nem kötődik oly mértékben a nemzeti tradíciókhoz, egy ország, egy nép, egy nemzet jogi kultúrájához, hogy mindenféle egységesítésre, így akár a regionális harmonizációra tett kísérletek eleve kudarcra lennének ítélve.

Az elmúlt fél évszázad történéseit és a kérdést tárgyaló irodalmat áttekintve, jelentős hullámmást figyelhetünk meg. Már a Montánunió létrejöttekor elkezdődtek a latolgatások arról, vajon egy-

séges európai büntetőjog létrejöhet-e.⁹ Az európai büntetőjog megszületésének esélyét hangoztató nézetek a '60-as és '70-es években erősödtek meg, 1971-ben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése már fontolóra is vette az európai büntetőjogok egységesítését. A '80-as és '90-es évek fordulóján viszont a szkeptikus hangok erősödtek. Látszólag paradox módon, akkor, amikor Európa megosztottsága megszűnt¹⁰ és amikor az integráció belátható közelségbe került, ismétcsak felerősödött az a nézet, hogy a büntetőjog más jogágaknál jobban kötődik a nemzeti kultúrához, ezért jóval inkább ellenáll minden integrációs kísérletnek.¹¹

Képviselői hivatkoznak arra, hogy az elismert, közös „európai” értékek ellenére, az egyes európai államok büntető törvénykönyvei eltérően ítélnék meg alapvető kérdéseket, az eutanáziát, a prostitúciót, a kábítószerrel visszaélést, a homoszexualitást, vagy éppen az autoritásokat, a közjogi méltóságokat megillető büntetőjogi védelem szükségességét, illetve annak mértékét.¹² A büntetőjog kötődését a hagyományokhoz, a nemzeti kultúrához látszik alátámasztani az a körülmény is, hogy a különbségek nem korlátozódnak a Különös Részre, jelentősek az eltérések a kísérlet, a mulasztás vagy a részesség szabályozásában is.

A harmonizáció és az integráció kilátástalansága mellett szólhat továbbá az az érv, hogy még azonos büntetőjogi rendelkezések mellett is egészen eltérően alakul a jogalkalmazási gyakorlat – az alapul fekvő bűnüldözési filozófiától függően, ennek gyökere pedig megintcsak az adott társadalom értékrendjében, kulturális viszonyaiban, a hatalmat képviselők iránti bizalom fokában és a társadalom tolerancia-szintjében keresendő.¹³

Az egységesítés kilátástalansága mellett végül felhozhatók az ítélkezési, illetve a büntetéskezelési gyakorlat jelentős eltérései, nemcsak az egyes

⁶ Ld. a 30/1992. (V. 26.) AB határozatot a közösség elleni igazgatásról.

⁷ A viszonylagos enyheséget és az európai büntető igazságszolgáltatás sok egyéb vonását, egyebek között a processzuális finomságok iránti érzéketlenségét is, „kívülről” arra vezetik vissza, hogy az európai társadalmak kevésbé erőszakosak és etnikai (faji) feszültségektől kevésbé terheltek, mint más társadalmak, így pl. az amerikai társadalom. Ld. *Robert P. Mosteller*, Book Review, *Popular Justice, With Justice for Some: Victims' Rights in Criminal Trials*. By George P. Fletcher. *Harvard Law Review*, December 1995. 492. o.

⁸ A rendszerváltáskor és egy ideig azt követően az új demokráciákban pusztán tagadásként európaiság alatt értették mindazt, ami eltért attól, ami ezekben az országokban létezett a korábbi évtizedeken át. Amikor közvetlenül a rendszerváltozás előtt és egy darabig utána is, az Európához felzárkózás, az Európához csatlakozás, visszatérés jelszavát hallhattuk úton-útfélen rendszerint ebben az értelemben használták az európai büntetőjog, az európai kriminálpolitika fogalmát is: pusztán tagadásként. Noha pontosan nem jelölték meg, hogy az „európaiság” tartalmilag mit fed, abban egy darabig egyetértés volt, hogy ez mindenképp magában foglalja a büntetőjog terjeszkedésének korlátozását és irracionális szigorának enyhítését.

⁹ Jescheck említett tanulmányában a jogok közelítését tekintve reálisnak, csak az egységes európai katonai büntetőjog kialakítását tartotta elképzelhetőnek a tervezett Európai Védelmi Közösségen belül.

¹⁰ Az európai büntető törvénykönyv megalkotásának gondolata az Európa Tanácson belül egy időre feledésbe merült. A '90-es évek elején a Parlamenti Közgyűlésben az egységesítés gondolata ismét felbukkant, ekkor egy európai modell Btk. és Be. kidolgozását vetették fel, és 1996-ban elkészült egy memorandum egy európai modell-Btk.-ről. Részletesen ld. *Ulrich Sieber*, Memorandum on a European Model Penal Code, <http://www.jura.uni-muenchen.de/sieber>

¹¹ A „szkeptikus” álláspontot jól összegzi Thomas Weigend sokat idézett tanulmánya. Ld. *Th. Weigend*: Strafrecht durch internationale Vereinbarungen-Verlust an nationaler Strafrecht-kultur?, *ZStW*, 105. kötet (1993) 774–802. o.

¹² Részletesen ld. *C. Frederik Rüter*: Harmonie trotz Dissonanz, *ZStW* Band 105, 1993. 1. sz. 30–47. o.

¹³ Azonos büntető szabályok mellett is egészen más képet mutat a tényleges bűnüldözés állapota a legalitás elvén építkező rendszerekben és azokban az országokban, ahol a büntető törvény pusztán felhatalmazási keret, ahol tehát valamely a büntetőjog által tilalmazott magatartás gyanúja csak a bűnüldözés lehetőségét nyitja meg, de annak tényleges megindítása attól függ, hogy a büntetőjogi normák „bevetése” kecsegtet-e valamiféle társadalmi haszonnal.

országok, hanem egy adott államon belül az egyes régiók között. Szokás Németországon belül az észak–dél, Ausztriában pedig a nyugat–kelet vonalra hivatkozni, amelyen haladva a büntetésiszabási gyakorlat fokozatosan szigorodik – ez ismétcsak igazolni látszik a büntetőjog szoros kötődését a kultúrához, a hagyományokhoz.

E tézissel szemben felhozható, hogy a büntetőjognak minden társadalomban végülis ugyanaz a funkciója: védenie kell az életet, a fizikai integritást, a szexuális önrendelkezést, oltalmaznia kell a tulajdont. A funkció azonossága pedig az eszközök, a módszerek legalábbis hasonlóságát eredményezi.

A büntetőjognak a nemzeti hagyományokhoz kötődésének tételét relativizálni látszik a kodifikáció története is: a 19. században büntető törvénykönyveik kidolgozásánál az egyes államok nemcsak kölcsönöztek megoldásokat másoktól, hanem sokszor arról folyt a vita, hogy melyik modellt kövessék, vagy akár másolják. Vizsgálatok igazolják azt is, hogy a büntetőjogokban meglévő jelentős eltérések ellenére az egyes államok jogalkalmazói valamiképpen megtalálják az adott kultúrkörben helyesnek tartott megoldást az egyedi esetekben. A büntető igazságszolgáltatás egésze ugyanis módot ad erre, még akkor is, ha egyes elemeit tekintve jelentősek a különbségek. Ha az anyagi jog útját állja a korrektnek vélt döntésnek, úgy megoldást nyújthat az alaki jog, végsősoron pedig segítségül hívható a büntetés-végrehajtási jog.¹⁴

3. Jogközelítés a bűnügyi együttműködés révén

Az uralkodó nézetnek megfelelően a bűnözésre adandó „európai” reakció járható útként hosszú ideig nem a közelítést jelölték meg, hanem az együttműködés erősítését. Az Európa Tanács „kemény”, a tagállamoktól feltétlen követést igénylő eszközei, a konvenciók közül hosszú ideig a tagállamok közti bűnügyi együttműködést szolgáló egyezmények bírtak gyakorlati jelentőséggel, kivált a kiadatásról, a bűnügyi jogsegélyről és az elítéltek átadásáról szóló egyezmények.¹⁵

A bűnügyi együttműködést szabályozó egyezmények nem a jogközelítés érdekében születnek, ezekben inkább a már meglévő hasonlóságokat ismerik el. Az Európa Tanács tagállamai büntetőjogának hasonlósága tette lehetővé, hogy a meg-

keresés teljesítésének feltételeként a kettős inkriminációt határozzák meg, szakítva a kiadási egyezményekben követett korábbi megoldással, azaz a kiadási bűncselekmények taxatív felsorolásával. Az Európa Tanács kiadási egyezménye szól arról is, hogy legalább egyévi szabadság elvonással járó bűncselekmény minősül kiadási bűncselekménynek. E rendelkezésben kifejezésre jut az a felismerés, hogy a tagállamokban az egyes bűncselekmények súlyát is többé-kevésbé azonosan ítélik meg.¹⁶

Ugyanakkor a bűnügyi együttműködést szabályozó konvenciók nem pusztán konstatálják a részes államok büntetőjogában már fellelhető hasonlóságokat, hosszabb távon, működésük eredményeképpen hozzájárulnak a nemzeti büntetőjogok közelítéséhez. Ha a jogalkalmazók nap, mint nap szembesülnek más államok jogrendszerével, kialakul bennük a más jogi megoldások elfogadásának készsége. A kölcsönös egymásra utaltság megtagadása, a másik gondja iránti empátia olyan hozzáállást alakít ki, amely a nemzeti szuverenitás merev felfogásának lazítását elfogadja.¹⁷ Az idegen joggal való rendszeres kapcsolat magyarázhatja, hogy a társadalmi- és jogrendjükben egymástól amúgy sem távolálló országok hajlandók lemondani arról, hogy maguk döntsék el, mi minősül az együttműködés megtagadását igazoló politikai büntettnak, és ezzel magyarázható a kettős inkrimináció elvének lassú eróziója.

Nem véletlen, hogy ezen a területen az Európai Unió tagállamai mentek el a legmesszebbre. Már az 1996. évi a rasszizmus elleni közös fellépés¹⁸ felszólította a tagállamokat arra, hogy a kettős inkrimináció elvéhez ne ragaszkodjanak. Ezt követte a tagállamok közötti kiadatásról szóló 1997. évi konvenció¹⁹, amely szerint a bűncselekmény politikai jellegűnek minősítése főszabályként nem lehet akadálya a kiadatásnak. Az Egyezmény szerint nem tagadható meg a kiadás arra hivatkozva sem, hogy a bűncselekmény büntethetősége a megkeresett állam joga szerint elévült. Végül a bünszervezetben való részvétel miatt előterjesztett megkeresés esetében, a kettős inkrimináció hiánya nem szolgálhat alapul a kiadás megtagadásához.

¹⁶ Ld. az 1957. évi kiadási egyezmény 2. cikkének 1. pontját.

¹⁷ E vonatkozásban különös jelentősége van az Európai Unió 2000-ben elfogadott jogsegélyegyezményének, amely szerint, amennyiben ezt kéri, a jogsegélyt a megkereső fél joga szerint kell teljesíteni, a videokonferenciára pedig az Egyezmény a megkereső állam jogát rendeli alkalmazni.

¹⁸ Joint Action of 15 July 1996 adopted by the Council on the basis of Article K.3. of the Treaty on European Union concerning action to combat racism and xenophobia, OJ L 18, 24/07/1996 P.0005-0007

¹⁹ Convention relating to Extradition between the Member States of the European Union (1997. május 26.) 97/C 191/03. Az Európai Unió tagállamai közötti együttműködést is alapvetően az Európa Tanács egyezményei szabályozzák, ezekhez képest az uniós konvenciók azokat az eltéréseket tartalmazzák, amelyek a tagállamok között érvényesek.

¹⁴ Ld. *Walter Perron*: Sind die nationalen Grenzen des Strafrechts überwindbar? ZStW 109. kötet (1997) 290–295. o.

¹⁵ A három említett egyezményhez képest lényegesen szerényebb eredményeket könyvelhet el a büntetőeljárás felajánlásáról, illetve átvételéről szóló konvenció – talán éppen azért, mert a bűnügyi együttműködés ezen formája kívánná meg leginkább a tagállamok anyagi és eljárási jogának hasonlóságát. Egyébként a büntetőjog vagy a kriminálpolitika egységesítését, vagy akár harmonizációját követelő egyezmények száma korlátozott maradt.

Kétségtelen, hogy a kiadatás feltételeinek lazítása első pillantásra csak ún. passzív adaptációt eredményez, közvetlenül tehát nem vezet a nemzeti jogrendek közelítéséhez. Ám a kiadatás a nemzetközi együttműködésnek csak az egyik formája, a bűnözés elleni együttműködés sikeréhez szükség van a tágabb értelemben vett jogsegély egyéb intézményeire is. Márpedig a büntetőeljárás felajánlása, fogalmánál fogva feltételezi a kettős büntetendőséget²⁰ és egyelőre kevés példát találunk arra, hogy egy állam hajlandó a büntetés végrehajtását vállalni, ha azt olyan cselekményért szabták ki, amely a saját joga szerint nem büntetendő.²¹

Tételelem tehát az, hogy a bűnügyi együttműködés intenzitásának növelése hosszú távon nem pusztán ahhoz vezet, hogy az együttműködésben részt vevő államok „megértőbbek” lesznek mások jogrendjével szemben (ez fejeződik ki a kettős inkrimináció elvének feladásában), hanem a jogrendek közelítéséhez, mégpedig újabb és újabb magatartások kriminalizálásával. Ezt látszik alátámasztani az Európai Unión belül korábban és közelmúltban elfogadott, illetve készülő eszközök tartalmának összehasonlító vizsgálata is. Manapság már nem elégszenek meg azzal, hogy a tagállamok számára meghagyják lehetőségként a kettős inkrimináció elvének feladását, ha együttműködésre kerül sor. Nő azoknak az instrumentumoknak a száma, amelyek kifejezetten a büntetőjog által eddig érintetlen területek kriminalizálására hívnak fel, sőt egyre inkább meghatározzák a kriminalizálás mikéntjét is. A rasszizmus elleni büntetőjogi eszközöknél maradván, a már említett 1996 évi közös fellépés helyébe lépő, elfogadás előtt álló kerethatározat már nem ad választási lehetőséget a tagállamoknak, hogy kriminalizálnak, avagy lemondanak a kettős inkrimináció tételéről, hanem részletesen előírja, hogy milyen rendelkezéseket kell belső jogukba felvenni: meghatározza a súlyosító körülményeket, sőt egyes esetekre a kiszabható büntetés minimális mértékét is.²²

Tételelem igazát támasztja alá az Európa Tanács keretében született egyezmények tartalmának vizsgálata is. Az elmúlt két évtizedben született konvenciók, így pl. a sportrendezvényeken, különösképp a labdarúgó mérkőzéseken tanúsított

erőszakra vonatkozó egyezmény, a közúti közlekedési bűncselekmények megbüntetéséről, a lőfegyverek magánszemélyek általi megszerzésének és birtoklásának ellenőrzéséről szóló egyezmények vagy a kulturális vagyonnal kapcsolatos bűncselekményekre vonatkozó konvenció, inkább az együttműködés könnyítését szolgálják a tagállamok között, illetve a korábban már említett általános együttműködési egyezmények rendelkezéseit konkretizálják egy-egy bűncselekménytípusra. Ugyanakkor ezekben az egyezményekben megjelenik az a törekvés is, hogy a nemzeti büntetőjogokat az adott területen egységesítsék, mégpedig úgy, hogy a tagállamokat kriminalizálásra szólítják fel²³. A Miniszteri Bizottság számos ajánlása ugyancsak kriminalizálásra hívja fel az Európa Tanács tagállamainak jogalkotóit.²⁴

4. Az Unió érdekeinek büntetőjogi védelme

Az Európai Közösség önálló, a tagállamokétól elkülönülő pénzügyi érdekei nyilvánvalóan védelmet igényelnek a tagállamok büntetőjogában. Ezért született meg az 1995. évi egyezmény²⁵, majd hasonló megfontolásokból az 1997. évi egyezmény a korrupció ellen.²⁶ E konvencióknak azonban nem pusztán az lesz a következménye, hogy az egyes nemzeti büntetőjogok kiegészülnek újabb tényállásokkal, és a tagállamok ezentúl nemcsak saját pénzügyi érdekeiket és nem kizárólag saját közéletük tisztaságát oltalmazzák. A két konvenció deklarált célja ugyan az, hogy a nemzeti érdekek megsértése esetén nyújtott védelemhez hasonló oltalomban részesítsék a Közösség, illetve más tagállamok érdekeit. Ugyanakkor részletesen rögzítik, hogy az egyes tagállamoknak ennek érdekében mit kell tenniük. A megkívánt kriminalizálás mértéke pedig túlmegy azon, amit egyik vagy másik állam saját érdekeinek megsértésére kilátásba helyez.²⁷ Így ezek az

²⁰ A büntetőeljárás felajánlásánál a kettős inkriminációt konkrét értelemben alkalmazzák, vagyis nemcsak a tényállásszerűség összehasonlítására kerül sor, hanem annak vizsgálatára is, hogy az elkövető az adott cselekmény miatt büntethető-e. Ld. *Wiener A. Imre*: Nemzetközi bűnügyi jogsegély, KJK–MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest 1993. 49. o.

²¹ Ez a helyzet az északi államok közötti együttműködésben. Ld. Wiener i. m. 50. o. De a kettős inkrimináció elhagyása azon a feltételezésen alapul, hogy az északi országok büntetőjoga – a tradíciókra tekintettel és a kriminálpolitika terén kialakított intézményes együttműködés eredményeként – igen nagy mértékben hasonlít egymásra.

²² Proposal for a Council Framework Decision on combating racism and xenophobia, Brussels 28.11.2001, COM(2001)664 final, 2001/0270 (CNS). A kerethatározat a közös fellépéshez képest kiterjeszti a kriminalizálandó magatartások körét is.

²³ Ilyen kriminalizálásra felszólító rendelkezést tartalmaz egyebek között a kulturális vagyon elleni bűncselekményekről, a futball-huliganizmusról vagy a személyi adatok védelméről szóló konvenció. A kriminalizálás mellett a büntetőjogi beavatkozás intenzitásának növelésére, a banktitok felszámolására szólít fel a bűncselekményből származó haszon elvonását előíró egyezmény. Kétségtelen, hogy e konvenciók zömmel olyan magatartások kriminalizálására szólítottak fel, amelyek a tagállamok többségében a konvenciók elfogadásának idején egyébként is bűncselekményeknek minősültek.

²⁴ Ld. pl. a számítógépes bűnözéssel [R (89) 9], a fogyasztóvédelemmel [R (82) 15], a gazdasági bűnözéssel [R (81) 12], a sportrendezvényeken, különösen a labdarúgó mérkőzéseken tanúsított erőszakkal [R (84) 8], a sportban megnyilvánuló rasszizmussal, idegengyűlölettel és intoleranciával [R (2001) 6], a gyermekek szexuális kizsákmányolásával [R (2001) 16] vagy a nők elleni erőszakkal foglalkozó [R (2002) 5] ajánlásokat.

²⁵ 1995 Convention on the Protection of the European Community's Financial Interests.

²⁶ 1997 Convention on the Fight against Corruption Involving Officials of the European Communities or Officials of the member States of the European Union.

államok, amennyiben a konvenciókban foglalt kötelezettségeiknek eleget kívánnak tenni és egyúttal a diszkrpanciát fel kívánják oldani, nem tehetnek mást, minthogy a korábbihoz képest fokozott mértékben helyezik büntetőjogi védelem alá saját nemzeti „jogtárgyaikat”, röviden tovább terjesztik a büntetőjog hatókörét.

A nemzeti büntetőjogok autonómiájáért aggódókat azonban nem elsősorban az eddig említett eszközök aggasztják, hanem egy első pillantásra ártalmatlannak látszó „tudományos, jogpolitikai dokumentum”²⁸, az 1997-ben közreadott Corpus Iuris. A Corpus Iuris az Európai Közösségek pénzügyi érdekeit sértő csalás és kapcsolódó bűncselekmények elbírálásának elveit, szabályait foglalja össze. Az egyes bűncselekményi tényállások körülírásán kívül tartalmaz általános részi és eljárásjogi szabályokat is.²⁹ A nemzetállami szuverenitást védők – megjegyzem, joggal – abban látják a veszélyt, hogy a Corpus Iuris rendelkezik az európai ügyész intézményéről. Ezzel pedig a szupranacionális szervezet megerősödésének, és ezzel párhuzamosan a nemzetállamok gyengülésének egy újabb stádiumát vetíti előre. Azt a stádiumot, ahol a szupranacionális közösség már nem elégszik meg azzal, hogy a nemzeti büntetőjogok és igazságszolgáltatási szervezetek segítségével érvényesítse érdekeit, hanem igényt tart saját büntetőjogra és törvénykezési szervezetre is. Önmagában az európai ügyészség ugyanis nem lesz elégséges a közösségi érdekek érvényesítésére, előbb-utóbb megjelenik például egy európai jogorvoslati (fellebbezési) fórum iránti igény is, hogy az egyes nemzeti bíróságok eltérő értelmezési-jogalkalmazási gyakorlatát egységesítse.³⁰

Összefoglalva az áttekintés eredményét megállapíthatjuk, hogy mind az egyre intenzívebb bűnügyi együttműködésből³¹, mind pedig az Európai Unió normákból és az Európa Tanács által elfogadott dokumentumokból kirajzolódó „európai-asodás”, az Európán belüli harmonizáció korántsem a felvilágosodás hagyományainak szellemében ösztönzi a tagállamokat belső joguk átalakítására. Ezekben az instrumentumokban nem azt

sugallják a nemzeti törvényhozóknak, hogy óvakodjanak a büntetőjog lehetőségeinek túlértékelésétől. Éppen ellenkezőleg: újabb és újabb magatartások büntetőjogi üldözésére hívják fel őket.³² Így legalábbis azokban az országokban, amelyek a tolerancia szellemében, óvakodva a túlzó repressziótól alakították ki büntetőjogukat, a vázolt jogközelítési- és egységesítési tendencia okkal vált ki aggodalmat. A skandináv államokban például tartanak attól, hogy az „északi modell” jellemző értékek – a prevenció erőteljes szerepe, a büntetőpolitikát vezérlő racionalitás kritériumai, mint az emberség és a legitimitás, valamint a represszió viszonylagos alacsony szintje – veszélybe kerülnek.³³

A kriminalizálandó magatartások – ahogy azt láttuk – zömében a szervezett gazdasági bűnözést érintik. Ebből pedig levonhatjuk talán azt a következtetést, hogy nem egyszerűen a korábbi „európai” modell kisiklásáról van szó. A magyarázat az elmúlt évtizedben megfigyelhető tendenciára inkább abban a szélesebb összefüggésben keresendő, hogy „gazdasági szervezetek a globalizáció folyamatában” a nemzetállamhoz viszonyítva egyre erősebb pozíciót foglalnak el; hogy a nemzeti szintű büntetőjog egyre kevésbé képes a szervezetek által elkövetett bűncselekmények kezelésére és ezen a téren „krónikus hiányosságok fordulnak elő”, miközben az is világos, hogy a szervezett gazdasági bűnözés „összehasonlíthatatlanul nagyobb kockázati tényezőt jelent a modern társadalmak számára, mint a hagyományos értelemben vett bűnözés.”³⁴

Mindehhez három kiegészítő megjegyzést teszünk. Először is az Európai Unió-beli tagság nemcsak a kriminalizáció mértékének növekedését eredményezi, hanem dekriminalizálást is: el kell távolítani a szabad gazdasági tevékenységet akadályozó egyes büntetőjogi tilalmakat is.³⁵ E dekriminalizálási kötelezettségről kevesebb szó esik manapság. Talán azért, mert a tagállamok és a tagjelöltek ezen a téren már teljesítették a teljesítendő vagy azért, mert e dekriminalizációs kötelezettség a büntetőjog kevésbé látható területét, a keretdiszpozíciókat kitöltő igazgatási normákat érinti. Ugyanakkor azoknak van igazuk, akik szerint az unió jog a kriminalizált terület szélesedését eredményezi.

Másodszor, amint azt láttuk, a kriminalizáció kiterjesztése nem kizárólag a gazdasági szférát érinti. És elhibázott azt gondolni, hogy ezzel az Unió döntéshozó szervei a tagállamokéitól teljes

²⁷ A német jog szerint pl. a szubvencióknak – legalábbis részben – a gazdasági életben végzett tevékenységhez kell kapcsolódnia, míg az 1995. évi konvenció ezt a megkötést nem tartalmazza, ennek megfelelően eltér a nemzeti költségvetést és a Közösség költségvetését érintő szubvenciók csalás fogalma is. Ld. Zieschang i. m. 266. o.

²⁸ *Ligeti Katalin*: Az Európai Unió büntetőpolitikája. In: Bárd-Gellér-Ligeti-Margitán-Wiener, Büntetőjog Általános Rész, szerkesztette Wiener A. Imre, KJK-KERSZÖV, Budapest 2002. 291. o.

²⁹ Ezért sokan úgy gondolják, hogy a Corpus Iuris a jövőbeli harmonizált európai büntetőjog modelljét testesíti meg. Ld. Zieschang; i. m. 258. o.

³⁰ Ld. Zieschang, 268. o.

³¹ Végülis ezen nemigen csodálkozhatunk: a bűnözéssel szembeni nemzetközi együttműködés nem a büntetőjog lebontásában áll. A kooperáció lényege, hogy kihúzzák a talajt a bűnöző-turizmus alól, és pedig azzal, hogy a büntetőjog hálóját mindenütt egységesen sűrűre szövik.

³² Ld. Weigend i. m. 789. o.

³³ *Raimo Lahti*: Towards an International and European Criminal Policy? In: Liber Amicorum Bengt Broms Helsinki 1999. 238. o.

³⁴ *Hans-Jörg Albrecht*: A büntetőjog európaizálása és a belső biztonság Európában, Belügyi Szemle 2000/3. szám 21. o.

³⁵ Ld. *Ligeti Katalin-Wiener A. Imre*: A büntetőpolitika In: Bárd-Gellér-Ligeti-Margitán-Wiener, Büntetőjog Általános Rész, szerkesztette Wiener A. Imre, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002. 16. o.

mértékben független, azzal szembenálló büntetőpolitikájukat érvényesítik. A büntetőjog hatókörének bővítése és a büntetések szigorítása a tagállamok zömében megfigyelhető azokon a területeken is, amelyeket az Unió jogalkotása nem érint. Az okok elemzésére nem vállalkozom, de ésszerűnek tűnik az az elképzelés, hogy a gyengülő nemzetállam, amelynek már nincs kedve és ereje ahhoz, hogy a bűnözést a szociális körülmények megváltoztatásával megfékezze, azzal demonstrálja a bűnözéssel szembeni elszántságát, hogy az aggó polgárság félelmeit törvényekben jeleníti meg. Ezzel szimbolikusan kiközösíti az alkalmazkodni képteleneket, és egyúttal megteremti tényleges kirekesztésük jogi alapját.³⁶ Talán nem véletlen, hogy éppen az Unió büntetőpolitikájában tükröződik a legélesebben mindaz, ami a gyengülő nemzetállamok kriminálpolitikájában tetten érhető.

Végül a vázolt tendencia ellenére nem állíthatjuk, hogy az „európai” értékek teljesen eltűntek volna. Az állandó nemzetközi büntetőbíróság (ICC) 1998-ban Rómában elfogadott Statútumába, például nem utolsósorban az európai küldöttségek ellenállása miatt nem került be a halálbüntetés, és nem kis szerepük volt az európai államok delegáltjainak abban, hogy a Statútum a leg súlyosabb büntetés – az életfogytiglani szabadságvesztés – felülvizsgálatát huszonöt év letöltése után kötelezővé tette.

5. Jogközelítés az Európai Emberi Jogi Egyezmény útján

Amikor európai büntetőjogról beszélünk, nem feledkezhetünk meg az Európai Emberi Jogi Konvencióról, és az Egyezményt értelmező és alkalmazó Emberi Jogi Bíróság döntéseiről, illetve e döntéseknek a tagállamok büntető jogára gyakorolt hatásáról sem. Úgy tűnik, hogy a felvilágosodás korára visszanyúló büntetőjogi hagyományoknak, a kiszámítható, előrelátható, az önkényt kizáró büntetőjog ideájának, a korlátait ismerő és ezért önmérsékletet tanúsító büntetőjog eszméjének a letéteményese az Emberi Jogi Egyezmény, illetve a Bíróság.

Ez megintcsak nem meglepő: az emberi jogi egyezmények az egyén szabadságának szférájába való behatolást tiltják az állam hatóságainak és ily módon gátat szabnak a védett területet érintő túlzó kriminalizálásnak. A strasbourgi Bíróság döntéseiből így rendszerint dekriminalizálási kötelezettség származik az érintett tagállamra néz-

ve.³⁷ A Bíróság tehát a dekriminalizációs kötelezettség előírásával harmonizálja a részes államok jogát. Döntései egyben azt is igazolják, hogy a büntetőjogi szabályok mögött húzódó morális elképzelések, kulturális hagyományok nem mozgathatók, nem örökérvényűek. Így hiába hivatkoztak a panasszal érintett kormányok a nemzeti hagyományokra, az országukban állítólagosan uralkodó morális elképzelésekre, az Emberi Jogi Bíróság sorra vetette el ezeket az érveket, ha az adott ország büntetőjoga jelentősen leszakadt az úgynevezett európai sztenderdtől – legyen bár szó a politikai véleménynyilvánítás kriminalizálásáról, a felnőttek közötti konszenzuson alapuló homoszexuális kapcsolatok büntetendőségéről vagy éppen a Bíróság tekintélyének megóvására hivatott tényállásokról.³⁸

E jogközelítésnek természetesen megvannak a határai. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény a tagállamok konszenzusával jött létre és működtetése e konszenzus fenntartását feltételezi.³⁹ Hátart szab a túlzó bírói aktivizmusnak az is, hogy a legitim parlamentek döntéseinek felülvizsgálata a demokratikus legitimitációt nélkülöző nemzetközi bírói testület által igencsak aggályos. Ahogy a Golder ügyben Fitzmaurice bíró különvéleményében kifejtette: „jelentős a különbség a törvényhozó által a szuverén hatalom gyakorlása során

³⁷ Ez nem minden esetben van így, esetenként az Egyezményben rögzített valamely jog védelme éppen kriminalizálást követelhet: ld. X. és Y ügyét Hollandia ellen. A privatizáció terjedése nyilván élesebben fogja felvetni annak szükségességét, hogy az emberi jogok a magánszemélyek közötti viszonyokban is érvényesüljenek, illetve védelmet kapjanak. Egyelőre azonban úgy látom, hogy az Emberi Jogi Bíróságnak az államot cselekvésre ösztönző döntései nem elsősorban kriminalizálásra, hanem a meglévő szabályok következetes alkalmazására hívnak fel – ld. a Törökországgal szemben az Egyezmény 2. és 3. cikkének megsértését megállapító ítéleteket.

³⁸ Így pl. eredménytelenül hivatkozott az osztrák kormány a véleménynyilvánítás szabadságát érintő Oberschlick ügyben (1991. május 23. ítélet, Series A-204) a nemzeti tradíciókra, arra, hogy nem a nemzetközi fórumok, hanem a nemzeti hatóságok vannak abban a helyzetben – a nemzet elképzeléseinek és a jogi kultúra ismeretében –, hogy eldöntsék: milyen kijelentések minősülnek sértőnek és ily módon büntetőjogilag üldözendőnek (ld. az ítélet 56. paragrafusát).

A felnőttek közötti homoszexualitást pönalizáló büntetőjogi rendelkezéseket érintő Dudgeon ügyben (1981. október 22. ítélet, Series A-45) a Bíróság elismerte ugyan, hogy önmagában az a tény, hogy az ET tagállamainak a zömében a konszenzuson alapuló homoszexuális kapcsolatok büntetőjogi üldözését nem tartják szükségesnek, még nem jelenti feltétlenül azt, hogy a kriminalizálás – az adott országban (Észak Írországról volt szó) uralkodó konzervatív morálra figyelemmel – ne lehetne szükséges. A Bíróság ezzel elismerte az európai mércétől való eltérés elvi lehetőségét, ám rögtön hozzátette: végső soron mégiscsak a Bíróság hivatott eldönteni, hogy az általa is relevánsnak tartott körülmények elégségesek-e a kriminalizáció létjogosultságának igazolására. Végül megállapította, hogy a kormánynak a tradícióra, a közösség értékrendjére való hivatkozással sem sikerült igazolnia, hogy nyomatékos társadalmi szükség állt volna fenn a kérdéses magatartás kriminalizálására (ld. az ítélet 56., 60. és 61. paragrafusát). A common law-ban ismert contempt of court intézménynek megítélésére ld. a Sunday Times ügyét az Egyesült Királysággal szemben (1979. április 26. ítélet, Series A-30).

³⁹ A Tyrer ügyben hozott elmarasztaló ítéletet követően pl. az Egyesült Királyság nem újította meg nyilatkozatát, amellyel az Egyezmény hatályát a Man szigetre kiterjesztette.

³⁶ A 20. század vége „nyugati” kriminálpolitikájának okait kutató kriminológiai irodalom összefoglalására ld. *Dirk van Zyl Smit: Ist das Strafrecht ein geeignetes Instrument, um die heutige Kriminalitätsentwicklung wesentlich zu beeinflussen?* In: Hans-Joachim Hirsch (Hrsg.), *Krise des Strafrechts und der Kriminalwissenschaften?* Duncker & Humblot, Berlin, 2001. 59–78. o. Ld. továbbá Tamás Gáspár Miklós előszavát *Loïc Wacquant: A nyomor börtönei*, Helikon, Budapest, 2001. c. könyvéhez.

keletkeztetett jog és a Konvención alapuló jog között, mely utóbbi megállapodás eredménye és ilymódon arra korlátozódik, amire a megállapodás ténylegesen vagy feltételezhetően kiterjedt.⁴⁰ Ugyanakkor az Egyezmény létjogosultságát kérdőjelezné meg, ha az Emberi Jogi Bíróságot megfosztanák attól, hogy a Konvencióban foglalt jogok tartalmát újra és újra értelmezze, továbbfejlessze és ezzel magasabb mércét állítson, mint amiben a szerződő felek az Egyezmény elfogadás idején megállapodtak. „Az Egyezmény élő instrumentum – fejtette ki a Bizottság egy korai döntésében – amelyet a jelen viszonyok fényében kell értelmezni”.⁴¹

A dilemmát az Egyezmény alkotói úgy vélték feloldani, hogy a konvenció kontrollszerveit nem a nemzeti törvényhozás feletti ítélkezésre hatalmazták fel, hanem „csak” arra, hogy vizsgálják: a konkrét ügyben megtartották-e az Egyezmény előírásait.⁴² Valójában vannak olyan esetek, amikor a nemzeti jogszabály Egyezmény-ellenessége fel sem merül, nemegyszer éppen az Egyezménnyel összhangban lévő belső jogszabály áthágása az alapja az Egyezmény megsértésének. Máskor viszont a konkrét ügyben az idézi elő az Egyezmény megsértését, hogy valamely a Konvencióval konform módon nem alkalmazható

belső szabályt követtek a jogalkalmazók.⁴³ Ilyenkor annak megállapítása, hogy az ügyben az Egyezményt megsértették, burkoltan a nemzeti jog feletti rosszallást is kifejezi. Ám mindaddig, amíg az Egyezmény-sértés megállapításának egyetlen következményeként a panaszos számára kompenzációt ítélnék meg (vagy esetleg pusztán az Egyezmény-sértést deklarálják), fenntartható a látszat, hogy a döntés a nemzeti jogot nem érinti. Ám ez csak a látszat. Mihelyt egy állam, illetve a szervei lépéseket tesznek azért, hogy a jövőben elkerüljék az „elmarasztalást”, kiderül, hogy az esetek egy részében a strasbourgi ítélet a hazai jogszabályt is érinti.⁴⁴ Azzal, hogy az állam utóbb fenntartást tesz, elismeri a belső jogszabály és az Egyezmény közötti ellentétet. Némiképp hasonló a helyzet akkor, ha az „elmarasztalást” követően az állam derogációval él: ezzel elismeri, hogy a hazai jog szabálya „normál” körülmények között nincs összhangban az Egyezménnyel.⁴⁵ Azokban az államokban, ahol a Konvenció elsőbbséget élvez a belső joggal szemben a bíróságok félretehetik az Egyezménnyel ellentétes törvényt, feltéve persze, hogy a nemzetközi jogi norma, ahogy az az Emberi Jogi Bíróság ítéletében megjelenik, „önvégrehajtó” vagy „közvetlenül alkalmazható”.⁴⁶ Ezt tette egy ghenthi bíróság⁴⁷, amikor a Marckx ügyben⁴⁸ hozott ítéletet köve-

⁴⁰ Golder ügye az Egyesült Királyság ellen, (1975. február 21-én kelt ítélet) 32. paragrafus. A két ellentétes ideológia- a bírói aktivizmus és önkorlátozás – érvényesülésére az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatában ld. *J. G. Merrills: The Development of International Law by the European Court of Human Rights*, Manchester University Press, Manchester 1988. 207–229. o.

⁴¹ Tyrer ügye az Egyesült Királyság ellen Series A-26, 31. paragrafus.

⁴² Ebből jutott a magyar Alkotmánybíróságnak két- különvéleményt megfogalmazó – bírója a Btk.-nak „a hatóság és hivatalos személy megsértését” pönalizáló rendelkezését érintő ügyben arra, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatából nem lehet következtetni az Egyezmény és a belső jog összhangjára, illetve ennek hiányára. Ld. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat Az Európai Emberi Jogi Bíróság konkrét döntései és a magyar Alkotmánybíróság által követett absztrakt felülvizsgálat éles különválasztását ugyanakkor Sólyom nem tartja lehetségesnek. Érvései szerint az Európai Emberi Jogi Bíróság ugyan a konkrét eset körülményeit vizsgálja, ám e „körülmények” között szerepel a belső jog szabálya és ennek fogyatékossága döntő tényező lehet a konkrét ítéletben. További érve, hogy az Emberi Jogi Bíróság szükségképpen a belső jog absztrakt értékelését adja, amikor azt vizsgálja, hogy egy konkrét jogkorlátozás az Egyezménynek megfelelően történt-e. Ennek egyik feltétele, hogy a korlátozást a belső jog előírja, márpedig a strasbourgi Bíróság ennek vizsgálata során azt is értékeli, hogy mennyiben felel meg a belső norma az érthetőség, az előreláthatóság követelményének. Ld. *Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Osiris Kiadó Budapest, 2001. 209–213. o. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság „esetre-irányultsága” a jogalkotót nehéz dilemma elé állítja olyankor, amikor a belső jog egyezménykonformitását kívánja biztosítani. Amennyiben ugyanis a belső jog szabálya egyaránt alkalmazható az Egyezménnyel összhangban és azzal ellentétesen, úgy kockáztathat: érintetlenül hagyhatja a jogszabályt abban a reményben, hogy a jogalkalmazás az egyezménykonform értelmezést követi. Ha ebben nem bíz, úgy módosítja a kérdéses rendelkezést, ám ennek eredménye esetenként merev és a gyakorlatban nehezen követhető, jelentős költségeket eredményező jogszabály lesz. E dilemmára ld. *Bán Tamás-Bárd Károly: Az Emberi Jogi Európai Egyezménye és a magyar jog*, Acta Humana 1992/6–7. szám 93. és 94. o.

⁴³ A két szituáció közötti különbséget érzékelteti az Egyesült Királyság 1998. évi Emberi Jogi Törvényének (Human Rights Act 1998.) 6. cikke. Eszerint jogellenes a hatóságnak az Egyezménnyel ellentétes eljárása, kivéve, ha az elsődleges jogalkotás körébe tartozó valamely rendelkezés miatt a hatóság nem járhatott el másként. A Konvenciónak az elsődleges és nem-elsődleges jogalkotás viszonyára ld. *Stephen Grosz, Jack Beatson, Peter Duffy, Human Rights – The 1998 Act and the European Convention*, Sweet & Maxwell, London, 2000. 6–10. o.

⁴⁴ Megjegyzem az elmarasztalás elkerülésére A állam lépést tehet a B államot elmarasztaló ítéletből okulva. Amikor az Igazságügyi Minisztérium munkatársai az Egyezmény ratifikációját megelőzően átvizsgálták a magyar jogrendszert és elkészítették a kompatibilitást megteremtő jogszabályokat, természetesen más államokkal szemben hozott ítéleteket vettek alapul. Azt vizsgálták, hogy a panasz tárgyát képező szituációt a magyar jog alapján Egyezménykonform módon lehet-e rendezni vagy pedig a hazai jog alkalmazása óhatatlanul elmarasztalást eredményezne. Az Alkotmánybíróság is zömében más államokkal szemben hozott ítéletekre támaszkodik, amikor a hazai jogszabály egyezmény- és ezen keresztül alkotmánykonformitását vizsgálja. Az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjogának az Alkotmánybíróság döntéseire gyakorolt hatásáról és annak módjáról ld. Sólyom i. m. 201–222. o.

⁴⁵ Így a nemzet létét fenyegető veszélyhelyzetre hivatkozva derogációval élt az Egyesült Királyság a Brogan ügyben hozott elmarasztaló ítéletet követően (Series A-145), amelyben az Egyezmény megsértését az 1984. évi „A terrorizmus megelőzéséről” szóló törvény alkalmazása eredményezte.

⁴⁶ Az „önvégrehajtó” („self executing”) kifejezést (szokás a közvetlen alkalmazhatóság – „direct effect”- terminust is használni) két értelemben használják. Jelenti egyrészt azt, hogy a nemzetközi jog bizonyos szabályai inkomporáció nélkül is érvényesek a belső jogban, ugyanakkor a kifejezést használják a nemzetközi jogi norma jellegének körülírására is. Én itt a kifejezést ez utóbbi értelemben használom. Ld. *Ian Brownlie, Principles of Public International Law*, Fifth Edition, Oxford University Press, Oxford – New York, 1998. 50. o.

⁴⁷ Belgiumban az Európai Emberi Jogi Egyezmény közvetlenül alkalmazható rendelkezései mind a korábban, mind pedig a később született belső jogszabályokkal szemben elsőbbséget élveznek. Ld. *Andrew Z. Drzemczewski, European Human Rights Convention in Domestic Law. A Comparative Study*, Clarendon Press, Oxford 1985. 274. o.

⁴⁸ Marckx ügye Belgium ellen (1979. június 13. ítélet) Series A-31

tően úgy döntött, hogy figyelmen kívül hagyja a „természetes” és a „jogi” család között különböztető még hatályban lévő belső jogszabályt, és a házasságon kívül született gyermekre a házasságon belül születettek vonatkozó rendelkezéseket alkalmazza.⁴⁹

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2000-ben fogadta el ajánlását, amelyben a részes államoknak azt javasolja, hogy teremtsék meg az ügy újbóli vizsgálatának (felülvizsgálatának) jogi alapját, ha az Emberi Jogi Bíróság az államot elmarasztaló döntést hozott. A felülvizsgálat különösen akkor indokolt – olvashatjuk az ajánlásban –, amikor a *restitutio in integrum* másképp nem lehetséges, valamint azokban az esetekben, amikor az Egyezmény-sértés áldozatát a nemzeti hatóságok határozata továbbra is súlyos következményekkel sújtja és a Bíróság által megítélt kártérítés nem biztosít megfelelő orvoslást.⁵⁰

Mihelyt a marasztaló döntéshez nemcsak a kompenzáció járul, hanem az ügy újravizsgálata is a „nemzeti terepen”- ahogy azt a Miniszteri Bizottság javasolja, úgy még egyértelműbbé válik, hogy valójában a belső jogszabály felett is ítélet született Strasbourgban.⁵¹ A „megismételt eljárásban” ugyanis figyelmen kívül kell hagyni az Egyezmény-konform alkalmazásra alkalmatlan jogszabályt, vagy ha erre nincs mód valamiképpen a megsemmisítését kell kezdeményezni – egyébként az ügy újbóli vizsgálatának nincs értelme.

Az esetek jelentős részében a strasbourgi Bíróság annak tudatában hozza meg döntését, hogy a bírói aktivizmusnak korlátai vannak. Ezért a részes államokra nem „kívülről” kényszeríti rá elképzeléseit, hanem az államok zömében már meghonosodott és az Európa Tanács által preferált plurális társadalmi berendezkedés alapértékével – az ítéletekben oly gyakran idézett toleranciával, széleslátókörűséggel és nyitottsággal – egybevágo megoldások elfogadására igyekszik rávenni a lemaradottakat.⁵² Az 1950-es években a

Bizottság⁵³ még sorra hozta az olyan döntéseket, amelyekben a homoszexualitást pönalizáló rendelkezéseket a magánszférába történő legitim beavatkozásnak minősítette, és csak akkor változtatott ítélezési gyakorlatán, amikor a tagállamok többsége sem tartotta többé szükségesnek az egyneműek közötti konszenzuális nemi kapcsolatok büntetőjogi üldözését.⁵⁴

Összegezve: a jogközelítés folyamata a büntetőjog terén két egymással ellentétes vonalon halad. A bűnözés nemzetköziesedése, a határok átjárhatósága, a nemzetközi kooperáció iránti igény, az Európai Unió önálló gazdasági érdekeinek megjelenése, valamint a szervezett gazdasági bűnözésben rejlő veszélyek Európában további kriminalizációra ösztönöznek. A nemzetközi együttműködéshez megkívánt harmonizáció nem a büntetőjog lebontását, hanem ellenkezőleg, a büntetőjogi fenyegetés kiterjesztését eredményezi.

Ezzel egyidőben az Európai Emberi Jogi Egyezmény és az annak alkalmazására és értelmezésére felhatalmazott Bíróság gondoskodik a kontinensen az ésszerű, korlátait ismerő, ezért a túlzó repressziótól tartózkodó büntetőjog eszméjének továbbéléséről, dekriminalizációra ösztönözve a tagállamok törvényhozóit azokban a szférákban, ahol a szabadság határainak kijelölésében a büntetőjognak nem lehet helye.⁵⁵

6. Mit hoz a jövő?

A leírtak alapján számos kérdést fogalmazhatunk meg a jövőt illetően, ezek közül zárasképp csak néhányat említek. Kérdés például, hogy a bűnügyi együttműködés intenzitásának növekedése felgyorsítja-e azt az utóbbi időben megindult folyamatot, amelynek hatására az együtt-

⁴⁹ Ld. Drzemczewski i. m. 278. o.

⁵⁰ Ld. az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (2000) 2. számú ajánlását egyes ügyeknek az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletét követő újbóli vizsgálatáról. Az ajánlás szerint az említett feltételek fennállása esetén a felülvizsgálat akkor indokolt, amikor a nemzeti hatóság döntése tartalmát tekintve ellentétes a Konvencióval, valamint olyankor, amikor az Egyezmény megsértését olyan súlyú eljárási hiba vagy hiányosság eredményezte, amely komoly aggályokat vet fel a hazai eljárás kimenetelét illetően. Ez utóbbi fordulat esetében feltehetően olyan esetekről van szó, amikor az Egyezmény megsértése a belső jogszabályok megsértésével valósul meg. A másik esetben viszont, amikor a döntés tartalmilag ellentétes az Egyezménnyel, a konvenció megsértése lehet annak is a következménye, hogy az Egyezménnyel ellentétes belső jogszabályt alkalmazták a hatóságok.

⁵¹ Legalábbis az esetek egy részében, amikor nem az Egyezmény-konform belső jogszabály áthágása vezetett a strasbourgi elmarasztaláshoz.

⁵² Az Öztürk ítéletet elemezve viszont *Peukert* arra következtetésre jut, hogy az ítélet ellentmondásos, mert azt a benyomást kelti, mintha a német kormány elmarasztalására azért került volna sor, mert a német jog előbbre tart mint az európai átlag. Az ítélet – írja – azt állítja, hogy a szabálysértési jog „haladó jogi reformot jelent, másrészt viszont, a többi szerződő állam kevésbé haladó-

⁵³ *folytatása:* jogrendszerét, amelyek még nem jutottak el a kisebb súlyú jogsértések dekriminalizálásáig, annak jeleként értékeli, hogy a szabálysértési eljárás mégiscsak büntető jellegű.” *J. A. Frowein–W. Peukert*, Europäische Menschenrechtskonvention EMRK-Kommentar, Engel Verlag, Kehl–Straßburg–Arlington 1996, 185. o. Hasonló kételyeket fogalmazott meg különvéleményében a Bíróság hat bírója. (Ld. Öztürk ügye Németországgal szemben, 1984. február 21. ítélet, Series A-73) Az ítélet érvelésének helytállósága valóban vitatható, de kétségtelen, hogy az elmarasztalás alapja az a helyes tétel, hogy az államok a jogsértés „átminősítésével” nem foszthatják meg az egyéneket a tisztességes eljárástól.

⁵⁴ Az Egyezmény kontroll-mechanizmusában 1998-ban bevezetett reformig az Emberi Jogi Bíróság mellett mintegy százöröként működött az Emberi Jogok Európai Bizottsága is.

⁵⁵ Talán a véleménynyilvánítás szabadságát érintő ügyekben – legalábbis azokban, ahol a közszférát érintő vélemények közléséről van szó – foglal el a Bíróság ennél radikálisabb álláspontot. Ez az a terület, ahol az európai átlagot meghaladó mértékű toleranciát vár el a tagállamoktól. Ez nyilván azzal magyarázható, hogy a politikai véleménynyilvánítás szabadsága minden valóban demokratikus társadalmi berendezkedés alappillére.

⁵⁶ Talán ebből – azaz, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság általában nem anyagi jogi szabályokat alkotott, hanem megszűntet – jut *Lahti* arra az általa is bevallottan durva következtetésre, hogy, míg a közösségi jog a büntető anyagi jogot, addig az Európai Emberi Jogi Egyezmény inkább a büntetőeljárást alakítja. Ld. *Lahti*, i. m. 236. o.

működés eszközeit már nem pusztán államok egymás közötti viszonyát szabályozó intézményeknek tekintik és ezzel az érintett egyén a nemzetközi emberi jogi védelem alá kerül⁵⁶. Vagy netán ennek az ellenkezője történik és a ma meglévő garanciákat is eltávolítják a jogsegély terén – vannak erre utaló jelek is.⁵⁷

Kérdés az is, hogy jogkörök átruházásával az Európai Unió államai mennyiben vonhatják ki magukat az Európai Emberi Jogi Bíróság kontrollja alól. Tudvalevő, hogy az Unió nem részese az emberi jogi egyezménynek. Az Emberi Jogok Európai Bizottsága ugyan leszögezte, hogy a „jogkörök átruházása nem feltétlenül zárja ki az államnak az Egyezmény alapján fennálló felelősségét az átruházott jogkör gyakorlását illetően.” Ha ez nem így lenne – érvelt – úgy a Konvenció biztosítékait önkényesen korlátozhatnák vagy kizárnák és ezzel megfosztanák feltétlenül kötelező jellegűktől.⁵⁸ A jogkör átruházás akkor nem aggályos, ha az alapvető jogok védelme továbbra is garantált, márpedig az Európai Közösségek esetében ezt az Emberi Jogi Bizottság biztosítottak látták.⁵⁹

Ugyanakkor maga az Európai Közösség cáfolta az Emberi Jogi Bizottság jóindulatú megállapítását. Legalábbis erre következtethetünk abból a tényből, hogy szükségét érezték annak,

hogy az Unió szerződésbe aztán bekerüljön az a deklaráció, hogy az Unió a közösségi jog általános elveiként tiszteletben tartja az Európai Egyezményben foglalt jogokat vagy abból, hogy felvetődött a gondolat: az Unió csatlakozzék az Emberi Jogi Egyezményhez.⁶⁰ Hasonló következtetésre juthatunk abból, hogy az Európai Unión belül az alapvető jogok kartáját kidolgozták.

Végül kérdés, hogy vajon az Európai Emberi Jogi Bíróság az egyre terjedő gazdasági és szervezett bűnözés esetében is ragaszkodni fog-e az általa korábban felállított mércékhez vagy azt lejjebb fogja szállítani. Eddig ez utóbbi – úgy látom – nem következett be, de az Emberi Jogi Bizottság csaknem egy évtizeddel ezelőtt egyszer már elbizonytalanodott. A hallgatás jogát érintő Funke ügyben⁶¹ azt a kockázatos megállapítást tette, hogy a gazdasági-, pénzügyi jellegű bűntettek üldözésével az állam gazdaságpolitikájának szerez érvényt. Ezért itt szélesebb mozgástér illeti meg a nemzeti törvényhozásokat és nincs kivetnivaló abban, hogy az érintettet – akár szabadság elvonással is – a hatóságokkal való együttműködésre kényszerítik. Az Európai Emberi Jogi Bíróság akkor elvetette a Bizottság érveit és megállapította az Egyezmény megsértését. Hogy ma is ezt tenné-e, nem tudom.

⁵⁶ A kérdésre ld. *Christine Van Den Wyngaert: Reconciling Extradition with Human Rights*, American Journal of International Law April 1998, 187–211. o., valamint Wiener i. m. 155–171. o.

⁵⁷ Ld. pl. a tagállamok között bűnügyi jogsegély működését elemző jelentést, amely a fellebbezési jog visszaélés-szerű gyakorlására hivatkozva a jog korlátozásának megfontolását javasolja. Final Report on the first evaluation exercise-mutual legal assistance in criminal matters (2001/C 216/02) (approved by the Council on 28. May 2001) OJ C 216/14,

⁵⁸ *M. & Co. v. Fed. Republic of Germany*, App. No. 13258/87, admissibility dec. Comm., 33 YB 46

⁵⁹ A jogkörök átruházásának kérdését a Bankovic ügy panaszosai (application no. 52207/99) vetették fel a közelmúltban. A Bíróság azonban ennek a vizsgálatáig nem jutott el, mert azt annak megállapításával, hogy a panaszosok nem tartoztak a NATO államok joghatósága alá, 2001. december 12-én elfogadhatatlannak nyilvánította a panaszt.

⁶⁰ Ld. ezzel kapcsolatban ECJ 2/94 Opinion (1996. március 28.) Reports of Cases before the Court of Justice and the Court of First Instance. Section I. Court of Justice, 1996-3 I. 1759–1790; A vélemény elemzésére ld. *Siofra O'Leary*, Current Topic: Accession by the European Community to the European Convention on Human Rights- The Opinion of the ECJ, European Human Rights Law Review, Issue 4 1996, 362–377. o. Az Európai Közösség csatlakozása az Európai Emberi Jogi Egyezményhez tudományos körökben már jóval korábban felvetődött. Ld. *L'adhésion des Communautés européennes à la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruylant Bruxelles- Vander Louvain, 1981.

⁶¹ Funke ügye Franciaországgal szemben (az 1993. február 25-én kelt ítélet) A 256-A; Opinion of the Commission 63., 64. és 65. paragrafus

BÜNTETŐPOLITIKA ÉS BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ

Az olyan nagylélegzetű jogszabályokat, amelyek egy-egy jogágazat szabályozási területének minden, vagy legalább is minden igazán fontos kérdését rendezik – mint pl. a kódexek – a jogalkotás általában hosszadalmasan és körültekintően igyekszik előkészíteni, mert hosszú időre – évtizedekre – szánja őket. Különösen így van ez a büntető kódexeknél, hiszen ezek gerincét olyan tilalmak képezik, amelyeknek eredete hosszú évszázadokra nyúlik vissza.

Közismert, hogy az első magyar büntető törvénykönyv előkészületei közel egy évszázadon át tartottak, s maga a kódex is közel egy évszázadon át volt hatályban. Látnunk kell azonban, hogy a történelem felgyorsult; a társadalmi változások viharossá váltak, a technikai-műszaki fejlődés ütemének gyorsulásával egyenes arányban vannak a gazdasági és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi változások, ezek pedig még szokványos körülmények között is olyan újabb és újabb társadalmi jelenségeket produkálnak, amelyek büntetőjogi védelmet is igényelnek. Emiatt a büntető kódex még viszonylag stabil társadalmakban is előbb-utóbb kiegészítésre, módosításra szorul, a módosítások halmozódása pedig szinte szükségszerűen azzal jár, hogy az elvileg egységes jogszabályban belső feszültségek keletkeznek, romlik az áttekinthetősége, s mindez végső soron jogbizonytalansághoz vezethet.

A büntetőjogi szabályozás iránti igényeket tükröző gondolatok foglalata a büntetőpolitika.

Az ide tartozó elgondolásokban fogalmazódik meg, hogy egy-egy országban milyen területen, milyen mértékben, és milyen célból tartják szükségesnek vagy legalább kívánatosnak a büntetőjogi szabályozást, milyen elvi és gyakorlati kifogásokat támasztanak az épp hatályos büntetőjogi szabályozással szemben, mennyiben tartják a hatályos szabályozást érvényesnek – azaz a vele szemben táplált várakozások kielégítésére alkalmasnak, mit és hogyan kívánnak a büntetőjogi szabályok gyakorlati alkalmazása révén elérni.

A továbbiakban büntetőjogunk legutóbbi korszakának eredményeit – s egyszersmind hatályos büntető törvénykönyvünk állapotát – e szempontból kísérlem meg áttekinteni.

A Btk. és novellái

Nem vonható kétségbe, hogy az 1978. évi IV. törvény (Btk.) gondos és alapos, körültekintő előkészítő munka nyomán jött létre, s a jogalkotó hosszú időre szánta.

Ismeretes, hogy a törvény 1979. július 1-jén lépett hatályba.

1. Rövidesen utat tört azonban az a jogpolitikai igény, hogy színesebb büntetési rendszerre lenne szükség. Ez az igény fogalmazódott meg az 1984. évi 19. tvr.-ben, amely egy új büntetési nemet – a szigorított javító-nevelő munkát – vezetett be, s ezzel növelte a szabadságelvonással nem járó büntetések választékát; az 1987. évi III. törvény pedig ennek az alkalmazási körét még inkább kiterjesztette. A két most említett jogszabály összesen 88 módosítással járt, ami számszerűen – az eredeti 367 cikkhez viszonyítva 24% – nem jelentéktelen ugyan, ám a módosítások az eredeti kodifikációs nyomvonalon haladtak s ezért a korrekciók a törvény szemléletéhez igazodtak, elvi természetű zavart tehát nem idéztek elő, a bűnök és büntetések arányainak rendszerét nem érintették.

2. A törvény további sorsa már nem ilyen.

Az 1989-1992-es periódusban a gazdasági és politikai rendszerváltás alkotmányjogi megfogalmazása is megtörtént az államvédelmi büntetőjog újrakodifikálásával (1989. évi XVI. tv., 1989. évi XXV. tv., 1989. évi II. és III. tv.), az Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 30.) AB sz. határozata pedig törölte a halálbüntetést, mint alkotmányelleneset.

Ezek a rendelkezések elvi kérdésekben tértek el a törvény megalkotásánál követett államelméleti eszméktől és az ezeket kifejező jogpolitikai felfogástól, hiszen ekkorra már az Alkotmány deklarálta azt, hogy a Magyar Köztársaság demokratikus jogállam, normatív tartalmat adott a demokratikus szabadságjogoknak – köztük a gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságnak – és az Alkotmánybíróság az állam büntető hatalmát a halálbüntetés alkotmányellenessé nyilvánításával lényegesen korlátozta.

Lehet azt mondani, hogy ennek az utóbbinak gyakorlati jelentősége csekély, hiszen a korábbi években a halálbüntetés alkalmazására ténylegesen csak az emberölés súlyosabb eseteinek megvalósítóival szemben és számszerűen csak ritkán került sor. E tény azonban nem változtat a dolog elvi jelentőségén. 1978-ban a törvényhozás elvi síkon foglalt állást a halálbüntetés fenntartása mellett és ezt vetette el az Alkotmánybíróság.

A Btk. büntetési rendszere arra az elgondolásra épült, hogy a legsúlyosabb büntetés a halál, s az összes többi – beleértve az életfogytig tartó szabadságvesztést is – ehhez viszonyítva enyhébb. Most a legsúlyosabb büntetés enyhült, vagyis a viszonyítás pontja megváltozott; minden büntetésnek a legsúlyosabb büntetéshez mért vi-

szonylagos súlyossága nőtt. Ez a bírói büntetés-alkalmazás gyakorlatán ösztönösen is kifejeződött; különösen, mert a rendszerváltás légkörében a büntető jogszabályok érvényessége – hatályosságukra tekintet nélkül – általánosan megkérdőjeleződött.

3. A tételes büntetőjog történetében új fejezetet nyitott az 1993. évi XVII. törvény, amely folytatta a dekriminalizációt, a közveszélyes munkakerüléshez hasonlóan az üzletszerű kéjelgés büntetendőségét is megszüntette és törölte a szabálysértést vétséggé minősítő körülmények közül a különös visszaesést. Ezek a rendelkezések is *el-vileg* voltak jogpolitikai szemszögből ellentétesek azzal a felfogással, amelyet 1978-ban követett a törvényhozó, de ellentétes volt a Btk. eredeti szemléletével a javító-nevelő munka és a szigorított javító-nevelő munka – a két sajátosan szocialistának nevezett szabadságelvonás nélküli büntetési nem – eltörlése is.

A büntetés-alkalmazás jogpolitikai eszmevilágát tekintve lényegesnek mondható rendelkezés az enyhítés „kivételes” voltának törlése a 87. § (1) bekezdéséből, valamint a szabadságvesztés felfüggesztésének engedélyezése a visszaesőkkel szemben is.

Az élet változásaira reagált a Btk. novella az emberrablás törvényi tényállásának megállapításával és a személyi szabadság megsértése büntetési tételének ehhez igazodó módosításával és egy sor más kisebb-nagyobb korrekcióval, végül tovább vitte a gazdasági rendszerváltás büntetőjogi vetületének már az 1992. évi XIII. törvénnyel megkezdett művét egy sor – a piacgazdasághoz kapcsolódó – gazdasági bűncselekmény törvényi tényállásának megalkotása révén.

Ennek a folyamatnak következő lépéseként fogható fel az 1994. évi IX. törvény; ez tette teljessé a gazdasági büntetőjog szabályrendszerét.

A most említett két novella a Btk. összesen 237 módosítását hajtotta végre; az összesen 157 változtatáson (módosításon) túl hatálytalanított 46 rendelkezést és beiktatott 34 újat; mint látható tehát, a Btk.-t lényeges mértékben érintette. Mindamelllett elmondható, hogy jogpolitikai szemléletet tekintve illeszkedett az 1989–90-től érvényesülő tendenciába, ugyanúgy, mint a következő két jelentősebb novella: a fiatalkorúakra vonatkozó szabályozást a nemzetközi követelményekkel összhangba hozó 1995. évi XLI. törvény és az 1996. évi LII. törvény, amely a gazdasági büntetőjog szabályozását, valamint a környezet-, és természetvédelemre vonatkozó büntetőjogi előírások rendszerét fejlesztette tovább.

Ezek a legutóbb említett törvények olyan jelenségekre és kívánalmakra reagáltak, amelyek a Btk. megalkotása idején – az 1973. és 1978. közötti időszakban – még egyáltalán nem, vagy nem olyan intenzitással mutatkoztak, hogy büntetőpolitikai gondolat formáját öltötték volna.

4. Végül szót érdemel még – mint a rendszerváltást közvetlenül követő időszak jogpolitikai szemléletének utolsó büntető jogalkotási manifesztációja – az 1997. évi LXXXIII. törvény, amely összesen 66 változást eredményezett a Btk.-ban: hatályon kívül helyezett 1 rendelkezést, beiktatott 20 újat, s további 45-öt módosított. A cél a számos korábbi módosítás és új rendelkezés – valamint a hozzájuk kapcsolódó büntetési keretek – révén a kódex eredeti anyagához visszonyítva létrejött aránytalanságok kiküszöbölése a korábbi szankciók szükséges szigorítása révén. Hangsúlyozza a törvény általános indoklása, hogy igen magas hazánkban a bebörtönzöttek száma és aránya, de – a bűnözési gyakoriság mutatószámaira és a büntetés-kiszabási gyakorlat enyhülésére reagálva – a törvény elsősorban mégis a szigorítás irányába kívánja a bíróságokat a büntetési tételek növelése és az enyhítési lehetőségek bizonyos korlátozása útján befolyásolni; azt, hogy ki kell alakítani a szabadságelvonással nem járó szankcióknak a létezőnél jobban működő tárát, csak mint óhajt fogalmazza meg.

Ez a novella tehát – bár a korábbi büntetőpolitikai elvekkel nem szakított kifejezetten – részletszabályaiban a szigorítást szorgalmazta; egyézersmind a Különös Részt érintő rendelkezései a büntetőjogi felelősség körének tágítását eredményezték egyfelől azzal, hogy az erőszakos közöszülés és a szemérem elleni erőszak házasságon belüli elkövetését is bűncselekménnyé tette, másrészt definíciót alkotott a bűnszervezetről és bűncselekménnyé tette a bűnszervezet létrehozását, szervezését, vezetését stb.

5. Az 1998. évi választások eredményeként alakult Országgyűlés és Kormányzat lényegesen eltérő büntetőpolitikai felfogást vallott, mint elődei.

Az 1998. évi LXXXVII. törvény általános indoklása azt hangoztatja, hogy „a büntetőjog már önmagában szigorított testesít meg”, ezért szigorítása valójában „a meglévő rendelkezések további szigorítása, ami csak újabb szempontok értékelése alapján történhet” és csak azokkal a cselekményekkel szemben indokolt, „amelyek szervezett elkövetése a leginkább sértik vagy veszélyeztetik a társadalomnak a személyek szabad önrendelkezési jogához, a vagyonszabadságához fűződő bűnös befolyástól való mentességhez kapcsolódó érdekét” – ami a büntetőjog egésze felől nézve egy szelektív megtorló szemlélet érvényesítését jelenti.

Ehhez képest a törvény már meglévő, körülírt bűncselekménycsoportokra (robbanóanyaggal és robbantószerrel, lőfegyverrel és lőszerrel való visszaélés, fegyvercsempészet, kábítószer-bűncselekmények, közveszély okozás, embercsempészet) irányoz elő szigorítást, szélesíti a pénzmosás törvényi tényállását és bevezeti az emberkereskedelem büntetendőségét. Az általános in-

dokolás részletesen kifejti, hogy kriminálpolitikai megfontolásból módosítja a büntetés kiszabására vonatkozó általános rendelkezéseket: korlátozza a feltételes szabadságra-, illetve próbára bocsátásra és a büntetés végrehajtásának felfüggesztésére vonatkozó törvényi lehetőségeket; szabadságvesztés alkalmazása esetén pedig a büntetési mérték megállapításánál (vagyis a bírói individualizálásnál) kötelező kiinduló ponttá teszi a Különös Részben szereplő büntetési keret aritmetikai középértékét.

Ezen felül a törvény a Különös Részben is kisebb-nagyobb helyesbítéseket hajtott végre és a nemzetközi kívánalmakhoz igazodva a külföldi hivatalos személyek, valamint a külföldi gazdasági vállalkozások alkalmazottainak vesztegetési cselekményeit, illetőleg megvesztegetésüket és a velük kapcsolatos befolyással üzérkedést is büntetendővé nyilvánította.

Lényegesen szigorította a törvény a kábítószerekkel kapcsolatos büntetőjogi szabályozást és a gyógyító természetű elterelés lehetőségét a kábítószerfüggőkre korlátozta.

Ugyanez a szemlélet jellemzi az 1999. évi CXX. törvényt, amely – mint általános indoklása leszögezi – a Btk.-ban található és az 1998. évi LXXXVII. törvény által nem érintett joganyag kisebb terjedelmű módosítása, valamint a 2001. évi CXXI. törvényt, amely a korrupciós bűncselekmények szabályozásában eszközölt korrekciókat, bevezetve a szervezeti felelősség bizonyos formáit, továbbá átformálta a bünszervezettel kapcsolatos korábbi, kevésbé sikerült szabályokat. A nemzetközi kívánalmaknak megfelelően a bűncselekményből származó haszon elvonására alkalmas intézkedéssé alakítja át a novella a történelmi hagyományokból származó mellékbüntetést, a vagyonekobjást.

6. A 2003. évi II. törvényben ismét egy más, az 1998. előtti kriminálpolitikai szemlélet folytatását jelentő felfogás érvényesülését tapasztalhatjuk, hiszen az anyagi büntetőjogot érintő rendelkezései szinte maradék nélkül hatálytalanítják az 1998: LXXXVII. törvénynek a büntetés kiszabására vonatkozó – szigorító – előírásait és a kábítószerrel való visszaélés szabályozása terén is visszaállítják a gyógyító célú elterelés szélesebb körű – nem csak a drogfüggőket felölelő – lehetőségét.

Büntetőjogunk állapotáról

1. A Btk. szövegének egyszerű átlapozása esetén a vázolt rengeteg módosítás eredménye azal válik szembeszökővé, hogy a pótlólag beírt A., B. stb. §-ok váltakoznak a kiüresedett, szöveg nélküli törvényszakaszokkal. Ez már önmagában is mutatja, hogy az eredeti Büntető Törvénykönyv széttöredezett, toldozott-foldozott

jogszabály, nem egykönnyen kezelhető és sejteni engedi, hogy konzisztenciája aligha maradéktalan.

Ha a törvényt nem csak átlapozzuk, hanem bele is olvasunk a szövegébe, ez a sejtés bizonyossággá válik; ha sehol másutt nem is, de az önbíráskodás (Btk. 273. §) és a zsarolás (Btk. 323. §) egybevetésekor: tapasztalhatjuk ugyanis, hogy a jogtalan haszonszerzési cél és a károkozás, amelyek a zsarolásnak az önbíráskodáshoz képest minőségi különbséget adó ténybeli összetevői (a „kár” emellett társadalmi szemszögből negatív megítélésű gazdasági eseményt, jogellenes vagyoni változást, tehát társadalmi értelemben vett sérelmet is jelent) a szankcióban nem jutnak kifejezésre.

Különösebb bűvárkodás nélkül is megállapíthatjuk továbbá: a Btk. 197. § és 198. §-nak külön tartása voltaképpen magyarázat nélküli, hiszen a két törvényi tényállásban minden konstitutív elem, súlyosabban minősítő körülmény és büntetési tétel azonos, csak az instrumentális erőszak alkalmazási célja – a „közösülésre”, illetőleg „fajtalanságra vagy fajtalanság eltűrésére” kényszerítés – eltérő. Semmi akadály nem lenne tehát, hogy egy törvényi tényállásba legyenek foglalva.

Ezek a példák csak a leginkább szembeszökő esetek; a törvénykönyv sokszori módosítása és különböző indíttatásokból eredő kiegészítései óhatatlanul eredményeztek olyan átfedéseket, amelyek konkrét esetben csak nehezen – de tökéletesen soha nem – megoldható jogértelmezési kérdéseket vetnének fel.

2. A Btk. megalkotása idején ugyan már inkább hittételnek, mint tudományos prognózisnak fogta fel mindenki azt a tézist, hogy az állam „elhal” és a bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség, „megszűnik”, „kivész” majd, de a kódex elméleti alapjai között egyebek mellett hallgatólagosan ezek a társadalomfilozófiai eszmék is helyet kaptak.

Jóllehet a szocialista társadalomra, a szocialista társadalmi együttélési szabályokra stb. való utalások a Btk. módosításai folyamán eltűntek a jogszabályszövegből, vannak olyan elméleti kérdések és szakkifejezések, amelyek mégis megfontolást érdemelnek, mert mind az ún. „szocialista”, mind a polgári társadalom keretei között létező büntetőjogban szerepelnek.

Ebbe a körbe tartozik a büntetőjog feladatáról szóló kriminálpolitikai gondolat.

Néhány európai büntető törvénykönyv áttekintése a következő képet adja:

A *büntető törvény célját* illetően csak az ukrán Btk. 1. §-ában találhatunk elvi rendelkezést: a társadalom megvédését a bűncselekmények ellen a büntetendő cselekmények és a büntetések meghatározása révén.

A *büntetés fogalmát* csak az Orosz Föderáció Btk.-jának 43. § (1) bekezdése határozza meg: „A büntetés bírói ítéletbe foglalt állami kényszerintézkedés. A büntetést a bűncselekmény elkövetésében bűnösnek ítélt személy ellen kell alkalmaz-

ni; tartalma az elkövető jogainak és szabadságának korlátozása a jelen Btk. szerint.”

A büntetés céljáról az Orosz Föderáció és Ukrajna Btk.-ja rendelkezik.

Az orosz Btk. 43. § (2) bekezdése szerint: „A büntetés célja a szociális igazságosság helyreállítása, az elkövető nevelése és újabb bűncselekmények elkövetésének megakadályozása.” Az ukrán Btk. 22. §-a így szól: „A büntetés célja nem csak az elkövetett bűncselekményre kirótt joghátrány, hanem az is, hogy szolgálja az elkövető megjavítását és átnevelését a munkához való becsületes hozzáállásnak, a törvények pontos betartásának, a társadalmi együttélési szabályok tiszteletének szellemében, valamint, hogy megelőzze újabb bűncselekményeknek akár az elítélt, akár más személyek általi elkövetését. Nem célja fizikai szenvedés okozása vagy az emberi méltóság megalázása.”

A büntetés kiszabásáról, az ez alkalomból figyelembe veendő tényezőkről több törvény is rendelkezik és e rendelkezések között nem egy olyan elem szerepel, amelyek a kirótt büntetés majdani hatásával összefüggő várakozásokat – vagyis a bíróság által követendő célokat – fogalmaznak meg.

A lengyel Btk. 53. cikk 1. §-ában azt olvashatjuk:

„A bíróság a büntetést saját belátása szerint szabja ki a törvényben meghatározott keretek között, figyelemmel arra, hogy a büntetéssel okozott hátrány arányban legyen a bűnösség mértékével, a cselekmény társadalomra veszélyességének fokával, szolgálja a megelőzés és a nevelés céljait, a társadalom jogtudatának alakítását.”

Az ukrán Btk. 39. §-a is utal a jogtudatra, az elkövetett bűncselekmény jellegére, társadalomra veszélyességének fokára, az elkövető személyiségére és az enyhítő és súlyosító körülményekre.

A finn Btk. 6. fejezet 1. cikke előírja, hogy a büntetés kiszabásánál „figyelembe kell venni mind a büntetés súlyosításának és mérséklésének alapjait, mind pedig a büntetés-kiszabási gyakorlat egységességét. A büntetésnek igazságos arányban kell lennie a bűncselekmény által okozott kárral és veszéllyel és az elkövetőnek a bűncselekmény elkövetésében megnyilvánuló bűnösségével.” A 4. cikk szerint a bűncselekménynek az elkövetőt érintő (hátrányos) következményeit is figyelembe kell venni, ha azok – a büntetéssel együtt – ésszerűtlen (aránytalan) eredményhez vezetnének.

A svájci Btk. 63. cikke az „elkövető bűnösségével arányosan” kiszabott büntetést kíván, „figyelemmel az indítékra, az elkövető előéletére és személyi körülményeire”.

A francia Code Penale 132–24. cikkelye „a bűncselekmény körülményeinek, valamint az elkövető személyi körülményeinek függvényében” meghatározott büntetést igényel – de itt a végrehajtási rendszert is számításba kell venni.

Az olasz Btk. 133. §-a előírja a szabad bírói mérlegelés eredményeként kiszabott büntetés mértékének megállapításánál – amiről persze az indokolásban számot kell adni – a bűncselekmény súlyának számításba vételét, s hogy erre a törvényben felsorolt körülményekből – egyebek között a vádlott egyéniségéből, indító okaiból és jelleméből, az elkövetés előtti magaviseletből és életmódjából, valamint egyéni, családi és társadalmi életkörülményeiből kell következtetni.

Az NSZK Btk. 46. § (1) bekezdése szerint: „A büntetés kiszabása az elkövető bűnösségéhez igazodik. Figyelembe kell venni azt is, hogy a büntetés milyen hatással lesz az elítélt további életére a társadalomban.”

Figyelmet érdemel még a 47. § (1) bekezdése is.

„Hat hónapot meg nem haladó tartamú szabadságvesztést a bíróság csak a cselekmény körülményeiben vagy az elkövető személyében lévő rendkívüli indokok fennállása esetén, az elkövető nevelése vagy a jogrend védelme érdekében szabhat ki.”

Végezetül álljon itt szemléltetésül az osztrák Btk. 32. § (2) bekezdése: „A büntetés kiszabásánál a bíróság mérlegeli és egymással szembeállítja a súlyosító és enyhítő körülményeket, amennyiben ezeket a törvényi büntetés mértékének megállapításánál már nem vették figyelembe; ezen kívül figyelembe kell venni a büntetés kihatását és a cselekmény más várható, az elkövetőnek a társadalomban való további életvitelét érintő következményeit. Ezzel kapcsolatban mindenek előtt azt kell tekintetbe venni, mennyiben kell a cselekményt az elkövetőnek a jogilag védett értékekkel szembeni elutasító vagy közömbös beállítottságára és mennyiben olyan külső körülményekre és indító okokra visszavezetni, amelyek a jog által védett értékeket elfogadó emberek számára is érthetővé teszik azt.”

3. Az 1978. évi IV. törvény a szocialista kódex-szerkesztési hagyományoknak megfelelően deklarálta célját: a társadalomra veszélyes cselekményekkel szembeni védelmet és a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására, valamint a törvények tiszteletére való nevelést. Ezt az 1993. évi XVII. törvény törölte.

A kriminálpolitikában régi eszme a represszió és a prevenció összetársítása; előbb a büntetésnek szántak egy preventív aspektust, majd lábra kapott az a gondolat, hogy be kell avatkozni a bűnözést „termelő” társadalmi folyamatokba és azokat kell úgy alakítani, hogy ezáltal a bűnözés visszaszoruljon. Ennek szélsőséges változata volt a bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség eltüntetését ígérő szocialista elmélet.

A modern társadalomelmélet reményei addig terjednek, hogy a bűnözést – más deviáns viselkedési formákkal együtt – ellenőrzés alatt tartsa. „Nincs bűnözés nélküli társadalom, és ezért a büntetőpolitika fő célja sem lehet a bűnözés felszámolása, hanem csak az, hogy a bűnözést a

lehető legalacsonyabb szinten tartsa” – olvashatjuk az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az „Európai büntetőpolitika a változás időszakában” c. Ajánlásában [R (96) 8., I/a 4.]. Ez csak komplex intézkedési rendszerek révén lehetséges; a devianciák minden fajtájának féken tartása érdekében kell tenni: ez mindenütt megelőzést jelent, s a megelőzés – általánosságban szólva – korrekciós politika, a meglévő és működő, működésük során deviáns magatartást (pl. bűncselekményt) kiváltó automatizmusok ellen ható tevékenység.

A devianciák visszaszorítását, féken tartását, s ezen belül a bűnözés kontrollját szolgálja a kidolgozás alatt lévő Nemzeti Bünmegelőzési Stratégia. A büntető törvény rendeltetése szűkebb körű: nem a bűnözést termelő társadalmi folyamatok befolyásolása, illetve kiküszöbölése, hanem a hivatalos társadalmi értékek és normák védelme az ellenük irányuló támadások bizonyos változatainak bűncselekménnyé, s az ilyet elkövető személy büntetessé minősítésével és megbüntetésének előírásával.

A büntetőjog tehát a devianciák, s ezen belül a bűnözés ellenőrzés alatt tartását szolgáló társadalmi intézményrendszer része, amennyiben a tételes büntetőjog szabályai határozzák meg, hogy a deviáns viselkedés mely változatai (megnyilvánulásai) minősülnek bűncselekményeknek és ezek elkövetői milyen büntetéssel büntetendők. Ehhez igazodik az elsődleges és másodlagos bünmegelőzés – a korrekciós politikai tevékenység – működési területe.

A büntető törvény a büntetés kilátásba helyezésével élesen megkülönbözteti a helyeset és a helytelent, a büntetés tényleges alkalmazása azonban már – s egyáltalán, a tág értelemben vett büntető igazságszolgáltatás pusztá léte és működésének ténye – a harmadlagos bünmegelőzés: a reagálás a megtörtént deviáns viselkedésre és esetleges korrekciós intézkedések (pl. a pártfogó felügyelet) a bűnisméltés megelőzésére.

Itt komoly hangsúlyt kap az a tény, hogy míg a „szocialista” büntetőjogban a büntetésnek többkevesebb (egyre csökkenő mértékű), nevelő funkciót volt szokás tulajdonítani, a jogállami az „alkotmányos” büntetőjog ezt elutasítja.

Az 1950. évi II. törvény 51. §-a szerint „a büntetést a dolgozó nép érdekében az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása érdekében” kell alkalmazni. Az 1961. évi V. törvény 34. §-a az elkövető neveléséről már nem szól. A későbbi kriminológiai kutatások a „reszocializáció”-ban határozták meg a büntetés-végrehajtás alatti „megjavítás” reálisan elérhető célját, az 1978. évi IV. törvény 37. §-a pedig a büntetés alkalmazásának céljául a társadalom védelme érdekében annak megelőzését határozza meg, hogy „akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el”.

A törvény felsorolja a büntetéseket.

A büntetések elemzésének útján a büntetőjogi büntetés mibenlétét és attribútumait a büntetőjog tudománya már régen meghatározta; kérdés, hogy ezek után kell-e a büntető törvénybe az a rendelkezés, amely szerint – mint a tudomány tanítja – „a büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány” – de tovább megyek: kérdés, hogy szükség van-e a törvényben a büntetés céljának megjelölésére, ahogyan azt a Btk. 37. § 2. mondata tartalmazza.

Szabó András számos írásában [Büntetőpolitika és alkotmányosság, Jogtudományi Közöny 1995. évi 9. szám, A büntetőjog reformjáról és a reform büntetőjogáról, Kriminológiai közlemények 26–27. kötet, Bp. 1989. és az Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 31.) AB sz. határozatához fűzött párhuzamos véleményében] kifejtette azt az álláspontot, amely mértékadó cáfolatot vagy érdemi kritikát azóta sem kapott: a büntetőjog – és ezen belül a büntetés – nem pusztá eszköze a hatalomnak, hanem az igazságos megtorlás olyan intézményrendszere, amely egyidejűleg szab korlátot az egyéni önkénynek és az állami önkénynek. *Az alkotmányos jogállamban a büntetőjogi büntetés* – mint kifejtette – *jogépségi büntetés*, funkciója szimbolikus: annak szemléltetése, hogy a büntetőjogi tilalmakat nem lehet semmilyen indokkal büntetlenül megsérteni; [alkalmazásának] célja önmagában, közelebbről a jogépség nyilvános szemléltetésében rejlik, s alkalmazandó a jog megsértése esetén akkor is, ha nem ér el semmilyen vélt célt, vagy alkalmatlan meghatározott cél elérésére; a tettel arányos. Ez a felfogás rímelt a volt Királyi Curia álláspontjára: „a javítási cél elérésének szempontjai a büntetés mértékének megállapításánál nem jöhetnek tekintetbe” (Kuria, 1639/1909.).

Azt is hangsúlyozta Szabó András, hogy a retributív büntetés nem érinti az elítélt személyi autonómiáját, a lelkiismereti szabadságot, tisztelben tartja a személyiséget, nem vesz át sem pszichoterápiái, sem gyógyító, sem szociális vagy lelkiigondozói szerepet. Ezek a büntetés végrehajtása során szolgáltatásként felkínálhatóak és felkínálhatóak az elítéltnak, de nem erőltethetőek rá.

4. A büntetés – személytelen intézmény, nincs tehát pszichikuma, következésként nem lehet a szó valódi értelmében célja sem. *A büntetés* legfeljebb az elrendelőjének vagy alkalmazójának (a jogalkotónak vagy a bírónak) a célját szolgálhatja, mint *célra vezető eszköz*. *A büntetésnek tehát nem célja, hanem rendeltetése van*, ha alkalmazása a törvényhozó és a bíróság szerint valamilyen célt szolgál. Ez a cél – a már idézett hatályos törvényszöveg szerint – „annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más” (*vagyis bárki*) bűncselekményt kövessen el”.

A büntetésnek azonban, mint törvényes fenyegetésnek és mint ténylegesen alkalmazott hátránynak egyaránt van egy sor – egyebek mellett

visszatartó – hatása, akár akarja ezt a jogalkotó és a bíróság, akár nem. Ezek a hatások – mint a tudományos kutatások feltárták – rendkívül összetett individuál- és szociálpszichológiai mechanizmusok közvetítésével és sok tekintetben egyénileg is változó utakon-módokon és mértékben érvényesülnek, nem is feltétlenül azonos irányba mutatnak, épp ezért a ténylegesen megvalósuló eredő eredmény rendszerint pontosan nem kalkulálható előre, és utólag sem mérhető. Mindazonáltal e mechanizmusok működnek és a különféle lehetséges hatásokhoz – a szokásos címszavakkal: „elrettetés”, „ártalmatlanná tétel”, „megtorlás”, „reszocializáció”, „rehabilitáció” –, mint célbavett eredményekhez más és más mechanizmus vezet; ezzel számolva viszont a büntetés kívánatosnak tartott eredményétől függően rendszerint más és más természetű, tartamú és súlyú hatósági ténykedés (büntetés vagy intézkedés) látszik célravezetőnek.

Mindezt számításba vette az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága és a következőket ajánlotta:

„1. A törvényhozó vagy más kompetens hatóságok igyekezzenek, ha az alkotmányos elvek és a jogi hagyományok ezt megengedik, a büntetés-kiszabáshoz vezéreszméket deklarálni.

2. Ha szükséges, és különösen, ha a különböző vezéreszmék konfliktusba kerülhetnek, iránymutatásokat kell adni arra vonatkozóan, hogy miként kell megállapítani a büntetés kiszabására vonatkozó vezéreszmék lehetséges rangsorát.

3. Ahol lehetséges, és különösen a bűncselekmények vagy az elkövetők bizonyos csoportjait illetően, meg kell jelölni az elsődleges vezéreszmét.

4. Bármilyen elvet is hirdetnek meg a büntetés kiszabáshoz, kerülni kell a bűncselekmény és a büntetés súlyossága közötti aránytalanságot.

5. A büntetés-kiszabási vezéreszméket időről időre felül kell vizsgálni. Bátorítani és támogatni kell azt a tendenciát, hogy európai szinten egyetemes megfontolások és rangsorok jöjjenek létre. A büntetés-kiszabási gyakorlatot kritikai értékelésnek kell – a felesleges szigor elkerülése végett – alávetni.

6. A büntetés-kiszabási vezéreszméknek összhangban kell lennie a modern és emberséges büntetőpolitikával, különösen a szabadságvesztés alkalmazásának csökkentését, a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű használatát, a dekriminalizáció politikájának folytatását, a mediációhoz és az áldozat kártalanításának biztosításához hasonló elterelési intézkedések használatát illetően.

7. Sem az elkövető, sem az áldozat faji hovatartozása, bőrszíne, neme, nemzetisége, vallása, társadalmi állása vagy politikai meggyőződése szerint nem szabad a büntetés kiszabásánál különbségeket tenni. Az olyan tényezők, mint az el-

követő munkanélküli volta, kulturális vagy szociális körülményei nem befolyásolhatják a büntetést az elkövető terhére.

8. A büntetés kiszabására vonatkozó javaslatnál számot kell vetni a büntetésnek az adott elkövetőre gyakorolt valószínű hatásával is, hogy elkerülhető legyen a felesleges szenvedés, az elkövető lehetséges rehabilitációjának az akadályozása.

9. A büntető igazságszolgáltatásban a késedelmesség kerülendő; a vádlottnak fel nem róható, vagy az ügy természetéből eredő szükségtelen késedelmeket a büntetés kiszabásánál figyelembe kell venni.” [Az Európa Tanács Miniszteri Bizottság R (92) 17. sz. Ajánlásának Függeléke]

Az Európai Unió különféle – a nemzeti törvényhozások számára iránymutatásnak szánt – dokumentumai visszatérően a „tényleges, arányos és visszatartó” [„effective, proportionate and dissuasive”] büntetésekről beszélnek, amikor az Unió büntetőpolitikai elgondolásait próbálják a tagállamok törvényhozásához közvetíteni. [Az „effective” szót általában „hatékony”-nak szokás fordítani, a büntetőpolitikai célkitűzés azonban a visszatartás, amit a „dissuasive” szó fejez ki; az „effective” szó első szótári megfelelőjének, a „hatékony”-nak az alkalmazása ezért a magyar szövegben nézetem szerint pleonazmus; a szakmailag helyes eljárás az „effective” 2. szótári jelentésének, a „tényleges”-nek a használata lenne.] Erre tekintettel úgy gondolom, a Btk.-ban egy hasonló mondatnak a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezések élén helyet kellene kapnia; ebben kerülni kellene a „büntetés céljára” vonatkozó utalást és a hagyományosan tárgyalt büntetési eszmék körülírásánál szokásos szóhasználatot is, mert a szakirodalomban minden szokásosan használt szakkifejezésnek ismertek egymással tartalmilag szöges ellentétben álló értelmezései, amelyek valószínűleg félrevezető jogmagyarázati lehetőségeket nyitnának meg.

Úgy gondolom, azt kellene kinyilvánítani, hogy a büntetés rendeltetése [a jogalkotónak és a jogalkalmazónak a büntetés, mint eszköz segítségével elérni kívánt célja] a bűncselekményektől való visszatartás; s hogy a büntetés nemét és mértékét a konkrét esetekben ennek figyelembevételével kell megállapítani.

Ehhez hozzá lehetne társítani azt a követelményt, hogy a büntetés – súlyosságát tekintve – legyen arányban az elkövetett tett súlyával.

Az e §-okhoz kapcsolódó indokolásban kifejthető, hogy a „visszatartás” többféle értelmezésben használatos. A „visszatartás” magában foglalja a bűnelkövetésre való képtelenné tételt és a büntetéstől való pusztán félelmen alapuló („elrettetés”) tartózkodást ugyanúgy, mint a cselekmény büntetendővé nyilvánításában megmutató negatív erkölcsi értékítélet tudatosításából

eredő tartózkodást a cselekménytől, de ide tartozik a szokásszerű jogkövetésből adódó jogszerű magatartás is, amelynél a kilátásba helyezett szankció jellegének és mértékének tulajdonképpen nincs is az egyén magatartása szempontjából jelentősége. El kellene magyarázni tehát, hogy a „visszatartás” más-más összefüggésben más-más mechanizmusok révén érvényesülhet, hogy ennek megfelelően különböző helyzetekben (a bűncselekmények bizonyos csoportjaira vagy az elkövetők bizonyos típusaira) különböző elgondolások lehetnek helyesek és ezek eltérő büntetéseket eredményezhetnek anélkül, hogy az a kriminálpolitika egyneműségét érintené. Ugyancsak az indokolásban kellene az ajánlás idézett eszméiről szólni, így különösen pl.: az idézett függelék B/5. pontjáról:

„ (i) A szabadságvesztés-büntetést végső eszközként kell kezelni s így csak akkor kell alkalmazni, ha az egyéb releváns körülmények kellő értékelése szerint a bűncselekmény súlyosságára tekintettel nyilvánvaló, hogy semmilyen más büntetés nem lenne megfelelő. Ahol (ilyen alapon) egy szabadságvesztéssel járó büntetés mutatkozik helyesnek, annak időtartama ne legyen hosszabb, mint ami azok miatt a bűncselekmények miatt helyénvaló, amelyekben az illetőt bűnösnek találták. Ki kell dolgozni azokat a kritériumokat, amelyek alapján valamely bűncselekmény különösen súlyosnak minősíthető, s ahol lehetséges, kidolgozhatók azok a negatív kritériumok is, melyek kizárják szabadságvesztés-büntetés alkalmazását. Ilyen lenne különösen a csekély anyagi sérelem.

(ii) A szabadságvesztés alkalmazására vonatkozó törvényes tilalomnak az előző bekezdés szerinti bevezetését meg kell fontolni a rövid tartalmú szabadságvesztéseket illetően is.

(iii) A szabadság-elvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásának előmozdítása végett, és különösen, ha új törvények készülnek, a jogalkotó vegye fontolóra, hogy szabadságvesztés helyett szabadság-elvonással nem járó büntetést vagy intézkedést írjon elő bizonyos bűncselekményekre szankcióként.”

5. Mindez természetesen nem szövegezhető közvetlenül bele a törvénybe, de a törvénynek alkalmazni kell lennie arra, hogy ezek a kriminálpolitikai megfontolások a törvény alkalmazása során érvényesíthetők legyenek, s ez a büntetési és büntetés-kiszabási szabályok megfelelő alakításával érhető el. Az eddigi elképzelések szerint az anyagi és eljárási jog alkalmazni ígérkezik arra, hogy ha a nyomozás a bűncselekmény elkövetésének és az elkövető kilétének megállapításához kellő bizonyítékokat produkál, akkor az elintézés lehet

a) a nyomozás megszüntetése megrovással;

b) a vádemelés elhalasztása és megfelelő magatartási szabályok előírása mellett pártfogó felügyelet; aminek sikere esetén az eljárás megszüntetéssel lezárható, vagy

c) vádemelés – akár halasztás nélkül, akár úgy, hogy a vádemelés elhalasztása kudarcba fullad.

Vádemelés után az ügy elintézése lehet

a) tárgyalás nélkül

aa) mellékbüntetés önálló alkalmazása

ab) felfüggesztett pénzbüntetés, vagy

ac) felfüggesztett pénzbüntetés kiszabása mellékbüntetéssel

ad) tényleges pénzbüntetés és

ae) tényleges pénzbüntetés kiszabása mellékbüntetéssel

b) tárgyalás, aminek a kimenetele büntetés kiszabása nélkül

ba) megrovás

bb) kábítószerrel visszaéléshez kapcsolódó elterelés;

bc) próbára bocsátás előírt magatartási szabályokkal és pártfogó felügyelettel; – ha sikeresen telik el, megszüntetéssel,

c) ha próbára bocsátásra nem kerül sor, vagy a próba sikertelennek bizonyul, büntetést kell kiszabni. Az lehet:

ca) önállóan alkalmazott mellékbüntetés;

cb) pénzbüntetés felfüggesztve;

cc) pénzbüntetés felfüggesztve, mellékbüntetéssel;

cd) tényleges pénzbüntetés;

ce) tényleges pénzbüntetés, mellékbüntetéssel;

cf) közérdekű munka

cg) szabadságvesztés, felfüggesztve;

ch) szabadságvesztés felfüggesztve, mellékbüntetéssel;

ci) szabadságvesztés, részben felfüggesztve;

cj) szabadságvesztés, részben felfüggesztve, mellékbüntetéssel

ck) végrehajtandó szabadságvesztés,

cl) végrehajtandó szabadságvesztés, mellékbüntetéssel.

Büntetés kiszabására a standard eljárás mellett sor kerülhet továbbá a tárgyalásról lemondás vagy vádirat nélküli bíróság elé állítás nyomán is.

Látható tehát, hogy a büntetési rendszer jóval színesebbnek ígérkezik, mint az 1978. évi IV. törvény megalkotása idején volt.

Összehasonlításként: az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (2000) 22. sz. Ajánlása a következő közösségi büntetéseket és intézkedéseket sorolja fel:

„– az előzetes fogvatartás alternatívái, mint pl. egy gyanúsítottat arra kötelezni, hogy meghatározott címen tartózkodjék, ahol az igazságszolgáltatás által kijelölt szervezet felügyeli és támogatja;

– próbára bocsátás, szabadságvesztés-büntetés kiszabása nélkül;

– a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése meghatározott feltételek mellett;

- a közösség javára fizetés nélkül végzett munka;
- az áldozat kártalanítása/kompenzálása/elkövető-áldozat közötti egyezkedés mediációval;
- kezelés előírása kábítószerrel vagy szeszestallal visszaélő, továbbá mentális zavarban szenvedő és ezzel összefüggésben bűnös magatartást tanúsító elkövetők számára;
- az elkövetők bizonyos kategóriáinak szigorú felügyelete;
- a mozgási szabadság korlátozása pl. helyzetjelző technikai eszköz alkalmazásával házi őrizet;
- feltételes szabadságra bocsátás felügyelettel.”

Nincs tehát okunk különösebb szégyenkezésre.

A jogellenes és bűnös, tehát büntethető magatartással szemben alkalmazható, szabadságelvonással nem járó jogkövetkezmények tárháza ugyan 1979 óta folyamatosan bővült, ám ezeket tudatosan rendszerbe szervezni egy új kodifikáció során lehet igazán. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlása erről így szól:

„Meggondolandó a lehetséges szabadságelvonás nélküli büntetéseknek a viszonylagos szigorúság szerinti fokozatokba sorolása, figyelembe véve a szankciók különféle formáit (pl. felfüggesztett büntetés, pénzbüntetés) mellet a súlyosság változó fokait (pl. nagy vagy kisebb összegű pénzbüntetés, hosszabb vagy rövidebb tartalmú közérdekű munka); az ilyen fokozatokba sorolás arra nyújtana a bíróságoknak lehetőséget, hogy a szabadságvesztéssel nem járó büntetések egy olyan csoportjából, amely egyben tükrözi a tett relatív súlyosságát is, kiválasszák – szükség esetén az elkövető egyetértésével – azt, amelyik megfelel az elkövetőnek.” [R (92) 17. Függelék, B/6. pont].

Ez a javaslat – és hasonlóképpen a B/3. és 4. pontokban megfogalmazott elképzelések, amelyek „büntetés-kiszabási iránymutatás” („sentencing orientations”) és „kiindulópontok” („starting points”) néven büntetés-kiszabási téren a bírácoknak a törvényes kereteken belüli egyéniesítési tevékenységét kívánja megfelelő minták révén – tehát egy bizonyos „szűkített választék” körvonalazásával – segíteni, hazai rendszerünk mellett pillanatnyilag azért nem látszik használhatónak, mert egyfelől a kormányt adó parlamenti többség és a kormány, másfelől a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő állami szervek: az ügyészség és a bíróság között nincs közvetlen jogpolitikai kommunikáció. A parlamenti többség csak törvény révén tudja jogpolitikai elképzeléseit kifejezni, az pedig nem bizonyult eddig sikeresnek.

Nem hiszem, hogy vitázni kellene arról: a büntetési keretnek nem ugyanaz a tartománya kerül a leggyakrabban alkalmazásra minden bűncselekménynél. Az adott minősítésen belül a cselekményeknek a relatív tárgyi súly szerinti eloszlása más és más; az „átlagos”, az adott minősítés keretei között „közepes súlyú”-nak tekinthető eset egyes bűncselekményeknél lényegesen súlyo-

sabb, mint a leggyakoribb (statisztikai átlagot) jelentő változatok; ennek megfelelően a tipikus, leggyakoribb büntetések a büntetési keret alsó zónájában kerülnek kiszabásra. Az eltérő típusú megítélést igénylő elkövető-csoportok körvonalazása is jogpolitikai természetű feladat és közvetlen törvényhozási úton csak igen felszínesen végezhető el. Úgy vélem tehát: el kellene gondolkodni azon, hogy a büntetőpolitikának ezekkel a kérdéseivel kinek kellene foglalkoznia, és hogyan lehetne az e területen megfogalmazásra kerülő gondolatokat intézményesíteni.

Büntetőjogi kodifikáció és az európai integráció büntetőpolitikája

Ugyancsak jogpolitikai természetű kérdéseket vet fel a magyar büntetőjog és az európai integrációs szervezetek egyre szorosabbá váló kapcsolata, a jogközelítés ügye.

a) Ide tartozik a bűncselekmény-fogalom törvénybeli meghatározása: vajon „materiális” vagy „formális” definíció szerepeljen-e a Btk.-ban? Az erről lezajlott vita során a formális definíció gondolata győzött. Ennek azonban további következményei is vannak.

A materiális bűncselekmény-fogalom középponti eleme, a „társadalomra veszélyesség” ugyanis nem számúzható nyom nélkül a büntetőjogi gondolkozásból. Méltányolható érv, hogy maga a kifejezés nem is hangzik magyarosan, továbbá, hogy 1950-ben a szovjet büntetőjog közvetítésével és ideológiai megfontolásokból került bele a magyar jogszabályszövegbe és ez baljós mellékzöngéket hoz működésbe. Ezzel is magyarázható, hogy az egykori szocialista országok Btk.-iból sorra számúzik a kifejezést, másutt pedig többnyire bele sem került a jogszabályszövegbe; nem törvényhozási, hanem tudományos kérdésként kezelték. Ám jó, ha tudjuk, hogy a fogalom a büntetőjog tudományába évtizedekkel korábban és mind földrajzi, mind politikai értelemben más égtáj felől érkezett, mint a magyar Corpus Juris-ba. A terminológia szemszögéből történeti megfontolásokból méltányolható érv így nem változtat azon a jogpolitikai követelményen, hogy bűncselekménnyé csak olyan magatartás minősíthető, amely valakinek – egy azonosítható személynek vagy körülírható közösségnek – közvetlenül vagy közvetve valamiféle belátható sérelmet okoz. A „társadalomra veszélyesség” definiált – és ideológiai függelékétől megtisztított – fogalmára tehát esetleg kell egy más szavakból álló elnevezést találni a tudományban, de továbbra is el kell ismerni azt, hogy a büntetőjogi elítéléssel és a jogépségi, tettarányos, igazságos büntetésben testet öltő hátrány okozásával egy, az erkölcsi és jogi értékrendben is tükröződő olyan materiális – a „rendben lévő”-nek tekintett viszo-

nyokhoz mértén bekövetkezett, vagy reálsan fenyegető – változást kell ellensúlyozni, amit a büntetendő cselekmény váltott ki. E változás általános megítélése negatív, ezért büntetendő az azt kiváltó tett, s mértéke a büntetés arányosításának mércéje. Ez a mérték a büntethetőségi akadályok körében néhol elvontan a formális jogellenesség nyelvére is lefordítható (pl. jogos védelem, végszükség), másutt ez lehetetlen ugyan, de szerepe közvetve érzékelhető („jelentéktelen súlyú cselekmény”), végül a büntetés kiszabásánál „a tett tárgyi súlya” kifejezés közvetítésével meghatározó jelentőséget kap.

A „tett tárgyi súlya” (korábban „a cselekmény társadalomra veszélyessége”) a döntő ugyanis annak a maximális büntetési mértéknek a megállapítását illetően, amelyet még igazságosnak, arányosnak és ezért elfogadhatónak lehet tekinteni; ez az általános visszatartást *még szolgáló* igazságos megtorlás felső határa. Az már a büntetés alkalmazását vezérlő megfontolások korábban tárgyalt rendszerétől függ, hogy más célbavett hatások (reszocializálás, ártalmatlanná tétel, rehabilitáció stb.) eléréséhez milyen büntetés látszik szükségesnek; ha enyhébb is elegendő és a kérdéses célnak az eset körülményei folytán elsőbbség adható, úgy azt kell kiszabni.

Hart rámutat, az erkölcsi felháborodást ki nem váltó bűncselekményeknél – s a büntető törvényekben meghatározott bűncselekmények többsége ilyen – a büntetést szinte kizárólag utilitárius szempontok szerint lehet kiszabni és magyarázni (Hart: Punishment and Responsibility, 1968., 236. old.); mégsem korlátlanul azonban, mert a retribúció (megtorlás) által megszabott határt utilitárius megfontolásokból nem szabad áthágni. „Az a tény, hogy nincs egy alsó határ amelyet a retribúció megkíván, nem jelenti, hogy nincs olyan felső határ, ami az „igazságos büntetés” lenne. A retribúció szemszögéből szükséges minimális büntetés hiánya inkább azt jelenti, hogy a visszatartás [deterrence] és más okok alapján megengedhető maximális büntetést korlátozza a közösség felfogása szerint igazságos büntetés viszonylag alacsony felső határa” – írja *Zimring és Hawkins* [Deterrence – the Legal Threat in Crime Control, Chicago – London, the Univ. of Chicago Press, 1973., 40. old.]. A „visszatartás”-on („deterrence”) a szerzők nem csak az elrettentést, hanem az erkölcsi meggyőződés megerősítésének, illetve a törvénytisztelet szokásának kialakításán alapuló tudatformálást is értik (ld. 76. és köv. oldal).

Mindez fontos a törvényes büntetési tételek megállapítása, de különösen a törvényi büntetési keret helyes értelmezése szemszögéből.

b) Mindenképpen meg kell említeni azt, hogy büntetőjogunk viharos változásainak idején az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága épp a büntetőpolitika befolyásolása végett számos ajánlást fogadott el. Érdemes ezeket is röviden áttekinteni.

Időrendben legkorábbi – 1992. október 19-én keletkezett – a Miniszteri Bizottság R (92) 16. sz. Ajánlása a tagállamok kormányaihoz a közösségi szankciók és intézkedések európai szabályairól.

Megjegyezve, hogy a közösségben végrehajtott szankciók és intézkedések alkalmazását illetően a tagországokban figyelemre méltó fejlemények történtek; hogy e szankciók és intézkedések a bűnözés elleni küzdelemben fontos eszközt jelentenek, mert nélkülözik a bebörtönzés negatív hatásait, a Miniszteri Bizottság kívánatosnak tartotta, hogy „létesítésükről, alkalmazásukról és bevezetésükről nemzetközi normák legyenek”. Ezért aztán az ajánlásban részletesen megvilágítják, hogy a különféle síkokon megjelenő ellentétes érdekeket gondosan ki kell egyensúlyozni, egyiket sem szabad háttérbe szorítani a másikkal szemben; a közösségi szankciók és intézkedések végrehajtására hivatott személyzet és a közösség mindazon tagjai számára, akikre e téren tennivalók várnak, világos magatartási szabályokat kell előírni, mert ez biztosítja „a megállapított feltételek és kötelezettségek iránti engedelmisséget, s ezzel válnak hitelessé a szankciók és intézkedések”. Ez azonban ne legyen merev formalizmus – mondja a dokumentum – inkább állandó gondot kell fordítani az egyéniesítésre, vagyis arra, hogy „elérjük: a bűncselekmény, az arra adott büntetőjogi válasz, továbbá az elkövető személyisége és képességei megfeleljenek egymásnak”. *„Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a közösségi szankciók és intézkedések, amennyiben a jelen szabályozás keretei között alkalmazzák őket, mind az elkövető, mind a közösség számára értékesek, mivel az elkövető továbbra is olyan helyzetben marad, amelyben választási lehetőségei nyílnak és vállalhatja a társadalom iránti felelősségét. A büntető szankciók végrehajtása pedig magában a közösségben – nem pedig egy olyan folyamatban, amely elszigetel tőle – jobb védelmet ígérhet hosszú távon a társadalom számára, ide értve az áldozat vagy áldozatok érdekeit is.”* A továbbiakban 27 rendelkezés írja le a legfontosabb kereteket; így azt, hogy a szankciókat és intézkedéseket törvényben kell szabályozni; a lényegüket alkotó feltételeket és kötelezettségeket, úgy szintén megszégésük jogi következményeit világosan és félreérthetetlenül kell az ügydöntő hatóságnak megszabnia; nem lehetnek határozatlan időtartamúak; természetüket és időtartamukat tekintve arányosnak kell lenniök az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény súlyosságával és az elkövető személyi körülményeivel; alkalmazásukhoz az elkövető beleegyezése is szükséges: a döntés bírói hatóság kezében kell legyen, s egyszerű, gyors jogorvoslati eljárásról is gondoskodni kell. „A közösségi szankciók és intézkedések természete, tartalma és alkalmazási módszerei ne sértsék az elkövetők vagy családjaik méltóságát vagy magánszféráját, s ne vezessenek

zaklatáshoz. Az önbecsülés, a családi kapcsolatok, a közösséggel való kapcsolatok és a társadalomban való működésre való képesség se szenvedjen csorbát. Biztosítékokat kell kialakítani, amelyek védelmet nyújtanak az elkövetőnek az inzultusokkal, valamint a szükségtelen kíváncsisággal és nyilvánossággal szemben.” Az ellenőrzésnek a hatékony végrehajtásához szükséges mértéket nem szabad túlhaladnia; e szankciók, illetve intézkedések nem tartalmazhatnak olyasmit – különösen olyan orvosi vagy pszichológiai beavatkozást – amelyek nincsenek összhangban a nemzetközileg elfogadott etnikai szabályokkal, nem jelenthetik fizikai vagy mentális sérülés felesleges kockázatát, egyébként is bántó jellegük súlyosítása nélkül kell őket végrehajtani.

Ezt az ajánlást később, 1997. szeptember 10-én R (97) 12. sz. alatt a Miniszteri Bizottság kiegészítette egy részletes ajánlással arról, hogyan, milyen elveket kellene követni a kérdéses szankciók és intézkedéseket végrehajtó személyzet válogatásánál, kiképzésénél, munkafeltételeinek és mobilitásának szabályozásánál.

Még egy ajánlás foglalkozik ezzel a kérdéssel. Ez 2000. november 29-én kelt R (2000) 22. szám alatt, s módosította a korábbi ajánlást annyiban, hogy „határozatlan időtartamú közösségi szankciót lehet kiróni olyan elkövetőre, aki egy korábbi vagy aktuális komoly bűncselekmény és sajátos személyiségi jellemzők okán nyilvánvalóan súlyos élet, egészség vagy biztonság elleni fenyegetést jelent a közösségben. Törvényben kell előírni, hogy az ilyen határozatlan tartamú szankciót vagy intézkedést a végrehajtó hatalomtól független és erre törvényesen felhatalmazott testület rendszeresen vizsgálja felül”.

„Európai büntetőpolitika a változások időszakában” címmel R (96) 8. sz. alatt 1996. szeptember 5-én terjedelmes dokumentumot fogadott el és ajánlott a tagállamok kormányainak figyelmébe a Miniszteri Bizottság.

Ebben – a demokratikus jogállamiság követelményeire és az emberi jogok tiszteletére vonatkozó szokásos utalások mellett a bűncselekmény áldozatának érdekeit hangsúlyozzák: „A büntető igazságszolgáltatás egyik alapvető funkciója a bűncselekmények áldozatainak érdekeinek védelme. Evégett szükséges mind a bűncselekmények áldozatainak a büntető igazságszolgáltatás iránti bizalmát fokozni, mind pedig a büntető igazságszolgáltatási rendszerben megfelelő gondot fordítani azokra a fizikai, lelki, vagyoni és társadalmi sérelmekre, amelyeket a bűncselekmények áldozatai szenvedtek.”

Az egész dokumentum sarkalatos jelentőségű mondata a következő:

„A felsorolt elveknek megfelelően minden tagországnak kell legyen egységes és ésszerű büntetőpolitikája, amely a bűncselekmények megelőzésére irányul, beleértve a szociális megelőzést

(pl. a szociálpolitikát, gazdaságpolitikát, oktatást, tájékoztatást stb.), a szituatív megelőzést (pl. a bűnelkövetési alkalmaknak és lehetőségeknek a csökkentését szolgáló intézkedések stb), a büntetőjogi reagálás egyéniesítését, a szabadságelvonnással járó büntetések alternatíváinak előmozdítását, az elkövetőknek a társadalomba való visszaillesztését és a bűncselekmények áldozatainak való segítségnyújtást.” Ezt tudományos közreműködéssel lehet csak kidolgozni és bevezetni, össze kell hangolni más természetű szakpolitikákkal; mindez feltételezi az adekvát szervezeti háttérrel és adatgyűjtést, valamint az adatok nemzetközi cseréjét. Lényeges, hogy a bűnözés által okozott közvetlen és közvetett veszteségeket szembe kell állítani a bűnözés kontrolljának költségeivel, s hogy a bűnözési problémákról a lakosságot megfelelően tájékoztatni kell; annak kedvező attitűdje és cselekvő közreműködése nélkül sem a büntető igazságszolgáltatás, sem a büntetőpolitika nem lehet sikeres. A gazdasági és a szervezett bűnözést érintő elvek a kiképzés, a specializáció, az anyagi és eljárási szabályoknak a gyakorlati alkalmazhatóság érdekében esetleg szükséges módosítása, a sajátos információszerezési módszerek jogi bevezetése és gyakorlati alkalmazása körül csoportosulnak, nemzetközi síkon pedig az együttműködési megállapodások mielőbbi ratifikációját, a fenntartások elejtését, az együttműködési fórumok, szervezeti formák és gyakorlati módszerek mielőbbi és minél szélesebb körű kialakítását sürgetik.

További két – 1999-ből származó – ajánlást kell még említenem: a 19. számút (kelt 1999. szeptember 15-én) a bűnügyekben történő mediációval és a 22. számút (kelt 1999. szeptember 30-án), amely a börtönök túlszűfoltóságával és a börtönnépesség növekedésével foglalkozik. Az első – elismerve a bűncselekmény áldozatának jogszerű érdekét a tekintetben, hogy áldozattá válása következményeinek intézésében nagyobb szavuk legyen, s hogy beszélhessenek az elkövetővel, bocsánatkérést és reparációt eszközölhesse ki, – számításba veszi azt is, hogy fontos az elkövető felelősségérzetének erősítése, és ezért lehetőséget kell biztosítani a számára a csorba kiküszöbölésére, amit a társadalmi visszailleszkedése és rehabilitációja követhet. Arra is rámutat, hogy a mediáció révén fokozottan tudatosulhat az, milyen fontos mind az egyén, mind a közösség szerepe a bűnelkövetés megelőzésében és az elkövetett bűncselekmények kezelésében, a hozzájuk kapcsolódó problémák elrendezésében, s ezzel a konstruktívabb, kevésbé represszív büntető igazságszolgáltatási megoldások bátorításában.

c) Az integrációs szervezetek – különösen az Európai Unió – jogalkotást befolyásoló tevékenysége egyre aktívabb és az tapasztalható, hogy a kívánatosnak tartott szabályozás egyre inkább

részletekbe menő: az elvárások nem csak a büntetőjogi tilalom alá vonandó magatartási formákat, hanem már a büntetési tétel határait is megfogalmazzák.

A kerethatározatok – szövegezésük folytán – akár jogszabály-szövegnek is használhatók; mégis helyesebb őket a jogalkotásra vonatkozó minimális követelmények foglatának tekinteni. Látnivaló, hogy sok olyan óhaj jut bennük kifejezésre, amelyekkel hagyományos jogi felfogásunknak nem könnyű megbarátkozni.

Ezek közé tartozik a jogi személy büntetőjogi felelősségének beiktatása is, amely „mind a megfelelő indokok, mind a dogmatikai illesztés, mind a szankciók alkalmazhatósága tekintetében trauma a klasszikus büntetőjogi nézeteket valló jogrendszerek számára” [Kiss Norbert: Válaszok az európai büntetőjogok bűnösségi elméleteiben és dogmatikájában, Kézirat (PhD. Értekezés), Bp. 2002., 223. oldal] Ehhez kapcsolódik a szervezeten belüli jogálláshoz kapcsolódó felelősség kérdésköre is, amely a magyar büntetőjog hagyományos gondolatrendszerében maradványként, a megfelelő Különös Rész-beli változások esetén a mulasztás és gondatlanságból való elkövetés büntetőjogi értelmezése keretében elvileg kezelhető [ld. a Btk. 253. § (3) és (4) bekezdését, továbbá 258/B. § (3) és (4) bekezdését].

A jelek szerint megoldást sikerült találni a szervezett bűnözés kriminológiai jelenségének a tételes büntetőjog nyelvére való „lefordítása”, vagyis a „bűnöző szervezet” büntetőjogi fogalmának és az ehhez kapcsolódó jelenségek (bűnszervezet létrehozása, szervezése, vezetése, működésében való részvétel) megfogalmazására. Az elfogadott szabályok alkalmazhatóságával kapcsolatos eddigi tapasztalatok szinte teljesen hiányoznak.

Annyit minden esetre meg lehet állapítani, hogy az Európai Unió kerethatározatai nem a nálunk hagyományosnak mondható kodifikációs technikát követik, hanem egy bizonyos jogi tárgy ellen irányuló bizonyos típusú támadások mindenféle fajtáját igyekeznek körülírni. A büntetendő magatartások körének és a jogkövetkezményeknek a meghatározásánál általában nincsenek tekintettel arra, hogy egyes jogrendszerek – mint pl. a miénk is – általános szabályként büntetendőnek minősítik a bűncselekmény kísérletét, továbbá általános előírásokat tartalmaznak az előkészület büntetendőségére, úgyszintén a bűnrészesség kezelésére stb. Nem átfogó, egységes szemléletű kodifikációról, hanem egyes kiragadott problémák körültekintő büntetőjogi szabályozásáról, „statutory law” alkotásáról van szó, ezért a szabályozás körébe vonható magatartásformákat egy-egy mozzanat – pl. a célzat (terrorizmus), vagy a motívum (rasszizmus és xenofóbia) – segítségével határozzák meg.

Mindez a jövőben még nem kevés nehézséget fog okozni.

Az Európai Unió ugyanis számos területen támaszt a tagállamokkal szemben igényt a tekintetben, hogy mit kell büntetendővé nyilvánítani és mit nem. A tagállam – és méginkább az az állam, amely, mint hazánk, a tagság elnyerésére törekszik – az igényeknek igyekszik megfelelni és széles körben kriminalizál olyan magatartásokat, amelyek egyébként az adott társadalomban nem jelentkeznének, s ezért az érintett nemzeti közösségnek nincs is velük kapcsolatban kialakult erkölcsi és jogi felfogása. A Btk.-ban ma mintegy ötvennel több bűncselekmény definíciója található, mint eredetileg, 1978-ban volt, s ezek nem csekély hányada integrációs kívánalomra tekintettel – nem pedig a bűnügyi vagy közönséges tapasztalatok nyomán – került bele.

Nézetem szerint a kodifikáció jó alkalom lehetne arra is, hogy a büntetőjogi védettség köre a védelem szükségességének a tükrében is felülvizsgálat tárgyává legyen. Az olyan büntető jogszabályok fenntartása ugyanis, amelyek tényleges alkalmazására évek során át nincs szükség, valóban egyedi vizsgálatot és döntést igényelne; különösen, ha a specifikus rendelkezések elejtésével sem szűkülne a büntetőjogi védettség köre, mert a hagyományos szabályozás – mint pl. a pénzmosás esetében az orgazdaság és a bűnpártolás törvényi tényállása – a harmonizációs igények miatt bevezetett új előírás tárgykörét is „lefedti”.

Összefoglalás

Végigtekintve a legutóbbi büntető kódex megalkotása óta eltelt évtizedeket, azt kell megállapítanom, hogy helytállóak a büntetőjog tudományában rendszeresen emlegetett érvek: a hazai büntetőjog tudománya soha nem szakadt el az Európában megszokott gondolkozástól; többé-kevésbé magáévá tette mindig azoknak az elméleti irányzatoknak főbb eszméit, amelyeket ott kibontakoztak, s beleplántálta ezeket a tételes büntetőjogba is.

Az 1978. évi IV. törvény szocialista büntető kódex volt ugyan, de nagyrészt megőrizte a hazai jogi hagyományokat és igazodott az Európában az időben uralkodó áramlatokhoz, az első novellái pedig – akár tudatosan, akár ösztönösen – rímelték a börtönnépesség csökkentését és a szabadságelvonás nélküli büntetéseket szorgalmazó „nyugati” elméleti törekvésekben szereplő gondolatokra.

Az 1993-as novella – a közveszélyes munkakerülés és az üzletszerű kéjelgés dekriminalizálása mellett – a különös visszaesői minőséget törölte a büntetőjogi felelősséget megalapozó körülmények közül és az enyhítő rendelkezések alkalmazhatóságának kivételes jellegét megszüntette. Ezzel szélesedett a rövid tartamú szabadságvesztés helyett más – szabadságelvonással nem járó –

büntetések (pl. közérdekű munka vagy pénzbüntetés) kiszabásának lehetősége, s ez megfelel az 1992 óta ismételt hangoztatott európai büntetőpolitikai alap gondolatoknak. Az 1997-es novella sem ellentétes pl. az Európai Tanács által kifejezett óhajokkal.

Egyedül az 1998. évi novelláról mondható el, hogy kifejezett szigorító szabályait, mint általános előírásokat, nehéz lenne összhangba hozni a változások éveire kívánatosnak mondott Európai Tanács-i Ajánlásokkal. Ami viszont lényeges: a pártfogó felügyeleti szolgálat legutóbbi időkben történt átszervezése és az intézkedés új keretei, valamint a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégia kifejezetten arra irányul(t), hogy bizonyos „európai” eredetű elképzeléseket intézményesítsen jogunkban. Erre tér többfelé is lenne.

A sértett helyzetének erősítése évek óta hangoztatott nemzetközi kívánalom, s valljuk be, tételes jogunkban e tekintetben tényleges intézkedés alig történt. A mediáció bevezetése és a szabadságvesztés otthoni „szobafogság” jellegű,

technikai eszközzel biztosított alternatívája is az e pillanatban még beláthatatlan jövő zenéje. Emiatt azonban nem kell szégyenkezni, hiszen közösségre alapozott büntetéseket rendszeresíteni egy olyan társadalomban, amelynek a struktúráltasága és közösségekre tagoltsága a szociológusok számára – mint *Gombár Csaba* miskolci előadásából kiviláglott a 65. Nemzetközi Regionális Szemináriumon – több mint kétséges [„A bűnözés új tendenciái, a kriminálpolitika változásai Közép- és Kelet-Európában” című rendezvényen, 2003. március 12-én elhangzott előadás: „A rendszerváltozás társadalmi hatásai, különös tekintettel a változások és devianciák összefüggéseire”] igencsak merész vállalkozás lenne. Ennek hiánya nem fosztja azonban meg tételes büntetőjogunkat egyetlen számonkérhető korszerű európai értéktől sem. A kodifikációra a Btk.-nak nem az elméleti vonásai, kriminálpolitikai szemlélete vagy jellemzői, hanem megviselt állapota adja a valódi indokot.

Prof. Dr. Nagy Ferenc

A BÜNTETÉS VÉGREHAJTÁSÁNAK – RÉSZBENI – FELFÜGGESZTÉSÉRŐL

I. A büntetés végrehajtása felfüggesztésének jogi természetéről

1. A büntetés végrehajtásának felfüggesztése a jogirodalomban a *feltételes elítélés* körébe tartozik. A feltételes elítélés változatainak közös jellemzője az a cél, hogy a bűnelkövetővel szemben mellőzzék az általa elkövetett bűncselekmény büntető jogkövetkezményeinek a tényleges alkalmazását, és egyúttal biztosítsák neki, hogy joghátrány – tipikusan szabadságelvonás – nélkül marad, ha meghatározott időszak (próbaidő) alatt a számára előírt feltételeket, meghagyásokat teljesíti, kiváltképp, ha nem követ el ismételten bűncselekményt. A feltételes elítélés kialakulására az a célszerűségi felismerés vezetett, hogy a bűnelkövetők jó részével szemben kiszabott szabadságvesztés-büntetés végrehajtása esetén inkább a büntetés hátrányos hatásai, semmint előnyös vonásai érvényesülnek. Ezen jogintézmény létrejötté lehetővé tette azt, hogy a megtévedt büntetettek, az alkalmi, nem súlyos bűncselekményt elkövetők elkerülhessék a büntetőintézeteket, amelyek nemegyszer a káros befolyásolás, az ún. börtönfertőzés színterei is. Tehát a feltételes elítélés a szabadságvesztés végrehajtása elkerülésének egyik legfontosabb eszköze, s különösen alkalmasnak tűnt a korábbi időszakokban jórészt károsnak minősített rövid tartamú szabadságvesztés pótlására. A feltételes elítélés keletkezése alapvetően összefüggött egy felfogás-, illetve szemléletmódosulással. A jogi megtorlás követelése helyébe a múlt század második felétől kezdődően ugyanis mindinkább a megelőzés követelménye, a bűnelkövetőknek az újabb bűncselekménytől való visszatartása lépett. Ennek elérésére kínálkozott egyik lehetséges eszközként a feltételes elítélés. Ebben az esetben az elkövetőtől függ a vele szemben kiszabott büntetés mellőzése vagy tényleges végrehajtása. A feltételes elítélésnek két fő formája fejlődött ki a XIX. század folyamán: az amerikai–angol és a belga–francia rendszer.

Az *amerikai–angol (probation) szisztéma* szerint a bíróság a bűnelkövető bűncselekmény miatti anyagi jogi bűnösségét megállapítja („conviction”), de a deliktum jogkövetkezményeként a büntetés kiszabását („sentence”) próbaidőre felfüggeszti (elhalasztja), és így az elkövetőt alkalmas személyek („probation officer”) kezessé-

ge, illetve felügyelete mellett szabadlábban hagyja. Amennyiben az elkövető a megállapított próbaidőt, vagyis a próbát sikeresen kiállotta, a bíróság a büntetőeljárást megszünteti, ha pedig nem telik el eredményesen a próbaidő, a bíróság a büntetést kiszabja. A feltételes elítélésnek ezt a probációs változatát az észak-amerikai Massachusettsben a XIX. század közepe óta alkalmazzák, kezdetben magánkezdeményezések formájában. Első alkalommal ezt az új jogintézményt az említett tagállamban 1878-ban szabályozta törvény. Európában pedig elsőként Angliában nyert alkalmazást ez a megoldás. (Innen a jogintézmény megnevezésénél az „amerikai–angol” megjelölés használata.)

A XIX. század vége felé jelentkezett a feltételes elítélés másik változata, a *belga–francia modell* (sursis). Ennek lényege az, hogy a bíróság a bűnösség megállapítása mellett a büntetést is kiszabja, de annak tényleges végrehajtását próbaidőre felfüggeszti. Amennyiben az elítélt a próbát sikerrel kiállotta, a kiszabott büntetés végrehajthatósága megszűnik. A próba sikertelensége esetén a kiszabott, de felfüggesztett büntetés végrehajtását el kell rendelni. Egyes jogrendszerek a próbaidő tartamára az elítélt számára magatartási szabályok betartását, meghagyások teljesítését írják elő, illetve ezek megállapítását is lehetővé teszik.¹

2. A büntetés végrehajtása felfüggesztésének alap gondolata az, hogy a bűnelkövető számára alkalmat kíván adni a bűncselekmények elkövetésétől tartózkodó életvezetésre és a büntetés végrehajtását elkerülve a bűnelkövető reszocializációját biztosítja, s ennek folytán a rövid tartamú szabadságvesztés végrehajtásával járó hátrányos vonásokat elkerüli. E jogintézmény igazolásra talál mind a preventív, mind az igazságossági megfontolások alapján.² *Lackner* szerint a büntetés végrehajtása felfüggesztésének jogi természete a joggyakorlatban és a tudományban nem lezárt módon magyarázott. Jogi konstrukcióját tekintve a felfüggesztés nem önálló jellegű büntetés és nem is intézkedés, hanem csak a büntetés végrehajtásának a modifikációja. Csupán abba az irányba hat, hogy a szabadságvesztés végrehajtását felfüggeszti,

¹ *Maurach, Reinhart–Gössel, Karl Heinz–Zipf, Heinz*: Strafrecht Allgemeiner Teil. Ein Lehrbuch Teilband 2. 7. Aufl. C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg, 1989. 637–651. p.; *Streng, Franz*: Strafrechtliche Sanktionen – Grundlagen und Anwendung. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, 1991. 64–75. p.; *Nagy Ferenc*: A magyar büntetőjog Általános Része. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 439–442. p.

² *Schönke, Adolf–Schröder, Horst–Stree, Walter*: Strafgesetzbuch. Kommentar. 26. Aufl. Verlag C. H. Beck, München, 2001. 806–807. p.

ezért a büntetés mértéke a felfüggesztéstől függetlenül kerül kiszabásra.

Kriminálpolitikai megközelítésből a felfüggesztés önálló jogintézmény, amelyet önmagában sem a büntetési cél, sem a prevenció cél teljes mértékben nem magyaráz, hanem mindkettő elemeit egyesíti. Vannak olyan nézetek, amelyek szerint a büntetés végrehajtásának felfüggesztése nevelő intézkedés, speciálpreventív reszocializációt szolgáló intézkedés, de van olyan álláspont is, amely a felfüggesztést önálló, a szabadságvesztés-büntetéssel azonos szankciónemnek tekinti. Figyelembe veendő azonban, hogy a felfüggesztés célja többsikú. Meghatározott elkövetői csoportoknál, mint pl. az alkalmi elkövetőknél kedvezmény nyújtásában merül ki a szabadságvesztés káros hatásainak elkerülése érdekében. Más elkövetői csoportoknál arról van szó, hogy a reszocializáció esélyét értelmesen próbálják kihasználni.³

3. Hazánkban általánosan elfogadott álláspont szerint a büntetés végrehajtásának felfüggesztése *nem önálló büntetési nem*, hanem olyan sajátos reakció, amelyet a büntetéskiszabás során alkalmaznak és amely a büntetés végrehajtásának a módját változtatja meg.

Ezen intézmény *jogi természetének* vizsgálatakor – nézetünk szerint is – különbséget kell tenni a jogi, dogmatikai és a kriminálpolitikai megítélés és értékelés között. *Jogi, dogmatikai* megközelítés alapján a büntetés végrehajtásának felfüggesztése – az előbb kifejtett általánosan elismert hazai felfogásnak megfelelően – a büntetés végrehajtásának a modifikációja és nem önálló szankcióforma. Ez azt jelenti, hogy a büntetést, így pl. a szabadságvesztést először is a felfüggesztés kérdésére tekintet nélkül, a büntetéskiszabási elvekre figyelemmel kell kiszabni és a büntetés mértékét meghatározni. Csak ezután kell – a büntetéskiszabási körülményekhez igazodó mértékű büntetést alapul véve – állást foglalni és döntenii a büntetés végrehajtása felfüggesztéséről.

A büntetés végrehajtásának *felfüggesztése kriminálpolitikai aspektusból nézve önálló szankcióforma*, amely ambuláns reszocializálásként írható körül. A büntetés végrehajtásának felfüggesztése ugyanis önálló funkciót tölt be – mindenekelőtt a szabadságvesztés-büntetés tekintetében – a szabadságelvonás nélküli jogkövetkezmények és a zárt jellegű, végrehajtandó szabadságvesztés között. Így nem véletlen, hogy ez a szankcióforma önálló jogkövetkezményként kerül szabályozásra több ország büntetőjogában. A büntetés végrehajtása felfüggesztéséhez különböző jellegű meghagyások, utasítások előírása kapcsolható, továbbá nagyon lényeges az a körülmény, hogy ezzel a jogkövetkezmény-típussal elkerülhetők azok a károk, hátrányos vonások, amelyek

a szabadságvesztés végrehajtásával általában egybekapcsolódnak. Mindezek ismeretében a korszerű büntetőpolitikai törekvéseknek az felel meg, hogy a bíróság *csak akkor* alkalmazzon *végrehajtandó* szabadságvesztést, ha a büntetés célja csak ezáltal érhető el.⁴

Meghatározott elkövetői körre a végrehajtás felfüggesztése és a pártfogó felügyelet együttes alkalmazása hatékony szankció, tekintettel a viszonylag csekély visszahívásra és a megspórolt kiadásokra. A különböző vizsgálatok azt mutatják, hogy elsősorban az idősebbeknél, az első büntényeseknél, illetve a nők körében a leginkább hatékony a végrehajtás felfüggesztése. A fiataloknál és a fiatal felnőtteknél azonban már nagyobb a visszahívási arány. Több ország példája azt mutatja, hogy a sikerhez a pártfogók nagyobb létszáma szükséges és a jobb kiképzés, tekintettel a problematikusabb természetű „próbaidősök” növekvő számára.⁵

4. A szabadságvesztés-büntetés és ún. szurrogátumainak, így a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztésére vonatkozó szabályozások és gyakorlat nemzetközi áttekintését az 1980-as évtized első éveiben *Dünkel* és *Spiess*⁶, továbbá *Jescheck*⁷ végezte el. A külföldi büntetőjogi szabályozások – a magyar hatályos rendelkezésekkel egybevetve – részben nagyvonalúbbak, részben a hazaihoz hasonlóak. Egyik oldalon a felfüggesztés alkalmazhatóságához megkövetelt büntetési tétel felső határa több esetben magasabban megállapított, számos ország büntetőjoga viszont restriktív feltételekről is rendelkezik, kizárva pl. a visszaeső bűnelkövetőket. A jelenleg hatályos magyar Btk.-beli szabályozás bizonyos fokig restriktíve kialakított, de a bírónak viszonylag szabadabb mozgásteret is biztosít.

Csaknem minden európai országban a felfüggesztés alkalmazásának feltétele a kedvező prognózis, vagyis a bűncselekmények elkövetése és szabadságelvonás nélküli jövőbeni magatartás feltételezése.

A büntetés végrehajtásának felfüggesztése tekintetében előforduló megoldás, hogy a büntetések köréből csak a szabadságvesztés esetében teszük lehetővé, mint pl. a német büntetőjogban (megjegyzendő azonban az, hogy a német szabályozás lehetőséget biztosít meghatározott büntetőjogi intézkedések végrehajtásának felfüggesztésére is). Gyakoribb megoldás az, hogy a szabadságvesztés mellett más büntetések esetében

⁴ Nagy Ferenc: I. m. 441. p.

⁵ Kaiser, Günther: Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen. 10. Aufl. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 1997. 430–433. p.

⁶ Dünkel, Frieder-Spiess, Gerhard (Hrsg.): Alternativen zur Freiheitsstrafe. Strafaussetzung zur Bewährung und Bewährungshilfe im internationalen Vergleich. Eigenverlag des Max-Planck-Instituts, Freiburg, 1983. különösen 399–501. p.

⁷ Jescheck, Hans-Heinrich: Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate in rechtsvergleichender Darstellung. In Jescheck, Hans-Heinrich (Hrsg.): Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht. Nomos Verlagsgesellschaft, Band 3., Baden-Baden, 1984. 2099–2112. p.

³ Lackner, Karl-Kühl, Kristian: Strafgesetzbuch mit Erläuterungen. 24. Aufl. Verlag C. H. Beck, München, 2001. 311–312. p.

is biztosított a felfüggesztés lehetősége, mint pl. a franciáknál vagy a svájciaknál, avagy a lengyeleknél.⁸ Szintén előforduló megoldás, hogy a feltételes elítélés kifejezetten önálló szankcióként szabályozott, mint pl. a dánoknál, a svédeknel.⁹ A szabadságvesztés-büntetéshez kapcsolódóan tipikus a két évig terjedő tartam végrehajtásának a felfüggeszthetősége (pl. osztrák, olasz, spanyol, lengyel büntetőjog), azonban ettől a kétéves határtól lefelé is (pl. a svájciaknál 18 hónap), és felfelé is található eltérés. Ez utóbbira példaként felhozható a belga vagy a portugál szabályozás, ahol a felfüggesztés három évig lehetséges, avagy a francia büntetőjog, ahol öt évig terjedhet a felfüggesztés.¹⁰

Elvileg a két évig terjedő szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggeszthetősége a magyar büntetőjogban de lege ferenda nemcsak kívánatos, hanem a külföldi szabályozásokra tekintettel ez jobban képviselhető is. (A svájci büntetőjogban a jelenleg hatályos 18 hónapi határ a jövőben 2 évre emelkedik.) Annál is inkább, mert a viszonylag nagyvonalúbb szabályozásokkal összefüggésben hátrányos következmények nem ismertek, sőt pozitív tapasztalatokról számolnak be, mint pl. a dánoknál, a belgáknál, a franciáknál.¹¹

A külföldi szabályozásokban az is tipikus, hogy a felfüggesztés próbaideje alatt az elítélt személy pártfogó felügyelet alatt áll, illetve meghatározott magatartási szabályokat kell teljesítenie, adott esetben – egyebek mellett – (kár)jövátételt. Ilyen vagy ehhez hasonló megoldás követése a magyar büntetőjogtól sem lehet idegen.

II. A büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztéséről

1. A büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztése esetében a kiszabott büntetés kettő – az elítéltnél különböző szigorúságot jelentő – részre tagolódik: egyik rész a végrehajtandó és a másik – maradék – rész a végrehajtásában feltételesen felfüggesztett. Vagyis a büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztése lehetővé teszi a bíróság számára, hogy a büntetés egy részének végrehajtása mellett a fennmaradó részt próbaidőre felfüggeszse. Például, ha a bíró egy évi tartamú szabadságvesztés-büntetést szab ki, rendelkezhet úgy, hogy ebből négy hónapot kell végrehajtani és a maradék nyolc hónap végrehajtását felfüg-

geszti; avagy öt évi szabadságvesztés esetében csak két évet kell ténylegesen letölteni és a fennmaradó három év végrehajtását próbaidőre felfüggeszti.

Egy ilyen lehetőség nem csupán a szabadságvesztés-büntetésre képzelhető el, de e tekintetben elsősorban ezen büntetésre korlátozzuk a téma tárgyalását.

2. Egyes országokban kifejezetten kizárt e büntetési forma alkalmazásának a lehetősége, mint pl. a németeknél [Btk. 56. § (4) bek.].

A német szakirodalomban a részbeni felfüggesztés jogintézményéről – meglepő módon – vajmi keveset lehet találni. Az ismert Btk. kommentárokból is többnyire csupán a törvényszöveg ismételése és rögzítése található meg, vagyis hogy a részbeni felfüggesztés nem lehetséges.¹² Régebről *Preisendanz* kommentárjában az a kitétel lelhető fel, hogy amennyiben a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása révén az elítéltet erő, illetve fenyegető szociális és pszichés terhelést el akarjuk kerülni és a jogközösségbe való reszocializációját kívánjuk elérni, úgy a felfüggesztést az egész büntetésre kell biztosítani.¹³ *Jescheck* korábbi tankönyvében ezzel kapcsolatban a következő mondat szerepel: a szabadságvesztés-büntetés egy részének felfüggesztése nem megengedett, mert ezáltal épp a rövid tartamú szabadságvesztés végrehajtásának támogatásáról lenne szó.¹⁴

Dogmatikai problémák is felmerülhetnek a részbeni felfüggesztés elutasítása mögött. Ha ugyanis a két évig tartó szabadságvesztéseknél meghatározott prognosztikus feltételek fennállta esetén a felfüggesztés révén a szabadságvesztés végrehajtását nélkülözhetőnek tekintik, akkor ezt követően igencsak nehezen indokolható, hogy a büntetés egy részét mégiscsak végre kell hajtani. Ez a végrehajtandó rész valószínűleg relatíve rövid tartamú lenne és így valójában konfliktusba kerülne a német Btk. 47. §-ával. (Ez a rendelkezés a hat hónapnál rövidebb tartamú szabadságvesztés kiszabását csak kivételes esetekben engedi meg, amennyiben az az elkövetőre gyakorolt hatás végett vagy a jogrend védelméhez feltétlenül szükségesnek mutatkozik.) E szerint a részbeni felfüggesztés értelme a hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetéseknel lenne, de a feltételes szabadságra bocsátás szabályaira is tekintettel kellene lenni.

Weigend úgy foglal állást, hogy a visszaesés elleni sikeres küzdelemhez a szabadságvesztés részbeni felfüggesztése bizonyosan nem jobban alkalmas, mint a szabadságvesztés egész tartamá-

⁸ Das polnische Strafgesetzbuch. Kodeks karny. Freiburg im Breisgau, 1998. 70–71. p.

⁹ Das schwedische Kriminalgesetzbuch – Brottsbalken. Freiburg im Breisgau, 2000. 189–192. p.

¹⁰ *Jescheck, Hans-Heinrich – Weigend, Thomas: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil.* 5. Aufl. Duncker & Humblot, Berlin, 1996. 835. p.

¹¹ Lásd: 7. lábjegyzet és *Schöch, Heinz: Empfehlen sich Änderungen und Ergänzungen bei den strafrechtlichen Sanktionen ohne Freiheitsentzug?* Verlag C. H. Beck, München, 1992. 82. p.

¹² *Tröndle, Herbert – Fischer, Thomas: Strafgesetzbuch und Nebengesetze.* 51. Aufl. Verlag C. H. Beck, München, 2003. 443–463. p.; *Schönke, Adolf-Schröder, Horst-Stree, Walter: I. m.* 806–819. p.; *Lackner, Karl-Kühl, Kristian: I. m.* 311–321. p.

¹³ *Preisendanz, Holger: Strafgesetzbuch. Lehrkommentar.* 29. Aufl. J. Schweitzer Verlag, Berlin, 1975. 233. p.

¹⁴ *Jescheck, Hans-Heinrich: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil.* 3. Aufl. Duncker & Humblot, Berlin, 1978. 679. p.

nak a felfüggesztése. Szerinte csak akkor értelmes egy ilyen jogintézmény bevezetése, ha biztosítottak látszik, hogy a bíróságok a részbeni végrehajtást nem azzal a jelszóval rendelik el, hogy egy kis „börtönlevegő” a büntetettnek bizonyára nem árthat, hanem csupán azon esetekben lenne lehetséges a bevezetés, amelyekben a bíróságok különben hosszabb tartamú végrehajtandó szabadságvesztést rendelnének el. Már emiatt nem ajánlott a részbeni felfüggesztés a két évig terjedő szabadságvesztés esetében. Tehát a részbeni felfüggesztés bevezetése azon esetekben jöhetne szóba, ahol a bíróság hosszabb tartamú szabadságvesztést alkalmaz és ekkor lehetne szó a felfüggesztés lehetőségének a kiterjesztéséről, azaz a két év és az öt év közötti tartamra. Vagyis akkor fogadható el a részbeni felfüggesztés, amennyiben a hosszabb tartamú szabadságvesztés végrehajtásának csökkentéséhez vezető szabályozás születik.¹⁵

3. A szabadságvesztés-büntetés egy részének a felfüggesztése több ország büntetőjogi szabályozásában és gyakorlatában megtalálható, pl. a hollandoknál 1929 júniusa óta, Dániában 1961 júliusa óta, Belgiumban 1964 júniusa óta, Franciaországban 1970 júliusától, Ausztriában 1988 márciusától kezdődően.¹⁶ Legújabbban pedig a svájci büntetőjogban.

3.1. *Svájcban* a büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztése már az 1969 és 1970-es években vitatéma volt, amikor is a svájci Btk. Általános Részének részbeni revíziója zajlott le. Akkoriban a részbeni felfüggesztés bevezetésére irányuló javaslatot elutasították. 1988-ban ez az elképzelés újból előkerült, azonban a szakértői bizottság ezt nem vette figyelembe. Azonban ez a téma Svájcban változatlanul aktuális és a Btk. Általános Részének 1998. évi revíziója során ez a jogintézmény (sursis partiel) bevezetése napirendre került. A revízió erre vonatkozó normaszövege szerint, vagyis a 43. § (4) bekezdése értelmében:

„A bíróság a büntetés végrehajtását az (1) bekezdés szerint részben elhalasztja, ha ez szükségesnek tűnik a tettesnek további büntettek és vétségek elkövetésétől történő visszatartása érdekében. Az elhalasztott (felfüggesztett) rész legalább hat hónap, a végrehajtandó rész pedig ugyancsak legalább hat hónap kell legyen, és a büntetés tartamának felét nem lépheti át. A feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésére vonatkozó rendelkezések (86. §) a végrehajtandó részre nem alkalmazhatók.”¹⁷

¹⁵ Weigend, Thomas: Sanktionen ohne Freiheitsentzug. Goldammer's Archiv für Strafrecht, 1992. 354–355. p.

¹⁶ Knüsel, Mark: Die teilbedingte Freiheitsstrafe: abermals eine neue Variante der kurzen Freiheitsstrafe? In: Kunz, Karl-Ludwig (Hrsg.): Die Zukunft der Freiheitsstrafe. Verlag Paul Haupt, Bern und Stuttgart, 1989. 43–62. p.; Kuhn, André: Strafaussetzung. Alles oder Nichts? Neue Kriminalpolitik 9. Jahrgang, 1997. Heft 1. 18. p.

¹⁷ „Reform des Sanktionensystems”: Fachtagung über die Auswirkungen der Revision des Allgemeinen Teils des Strafgesetzbuches auf die Praxis. Freiburg, November 1998.

A szakirodalomban a sursis partiel bevezetésére irányuló javaslatot többen kritikával fogadták, illetve fogadják. *Riklin* arra jut, hogy csak a rossz törvényhozó enged olyan szabályozást, amelynek kihatásai nem láthatók előre. Szerinte a kompromisszum abban állhatna, hogy a sursis partiel jogintézményéről le kellene mondani, a hatályos jognak a büntetés végrehajtása felfüggesztésére vonatkozó szabályozása felső határát két évre kellene kiterjeszteni, és a két és a három évi tartam közötti szabadságvesztésnél behatárolt feltételek mellett lenne megengedhető a feltételes felfüggesztés, ha különleges körülmények állnak fenn.¹⁸

A sursis partiel – megtartása esetében – csak a két év feletti tartamú szabadságvesztéseknél képzelhető el, a kontraproduktív hatás kizárása miatt. Az is átgondolandó, hogy ez esetben az öt évig terjedő szabadságvesztések részbeni felfüggesztése lenne megengedhető.

Pieth szintén hibásnak tartja azon kriminálpolitikai elképzeléseket, amelyek az egyik oldalon a hat hónap alatti rövid tartamú szabadságvesztések csökkentésére törekednek, a másik oldalon viszont további lehetőséget kínálnak a hat hónapot meghaladó végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések alkalmazásának kibővítésére. Ennek következtében a sursis partiel jelenlegi megfogalmazásában „idegen test” a svájci büntetőjogban. *Pieth* értelmezése szerint a részbeni felfüggesztés bevezetésével a szabadságvesztés hátrányos vonásait semmibe veszik és számítani lehet a végrehajtandó szabadságvesztés növekvő alkalmazására az egy év és a tizennyolc hónap közötti szabadságvesztések körében. A bírónak ebben a helyzetben, főként pedig a nem egyértelmű esetekben az in dubio contra libertatem elvet kellene követni.¹⁹

Végül a 2002. december 13-án elfogadott svájci Btk. módosítása bevezeti a részben felfüggesztett büntetés intézményét az alábbiak szerint:

43. cikk

(1) A bíróság a pénzbüntetés, a közérdekű munka vagy a legalább egy évi és a legfeljebb három évi szabadságvesztés végrehajtását csak részben függesztheti fel, ha ez szükséges ahhoz, hogy a tettes bűnösségét megfelelően figyelembe vegyék.

(2) A feltétlenül végrehajtandó rész a büntetés felét nem lépheti át.

(3) A részben felfüggesztett szabadságvesztésnél mind a felfüggesztett, mind a végrehajtandó rész legalább hat hónap kell legyen. A feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésére vonatkozó rendelkezések (86. cikk) a feltétlenül végrehajtandó részre nem alkalmazhatóak.

44. cikk

(1) Ha a bíróság a büntetés végrehajtását egészé-

¹⁸ *Riklin, Franz*: Zur Revision des Systems der Hauptstrafen. Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht, 1999/3. 272–273. p.

¹⁹ *Pieth, Mark*: Bedingte Freiheit. Helbing & Lichtenhahn, Basel-Genf-München, 2001. 381–383. p.

ben vagy részben felfüggeszti, úgy az elítéltnak két évtől öt évig terjedő próbaidőt határoz meg.

(2) A próbaidő tartamára a bíróság pártfogói segítséget rendelhet el és utasításokat határozhat meg.

(3) A bíróság az elítéltnak elmagyarázza a felfüggesztett és a részben felfüggesztett büntetés jelentőségét és következményeit.

45. cikk

Ha a próbaidő sikeresen telik el, úgy a felfüggesztett büntetést nem hajtják végre.²⁰

3.2. A *dán* Btk. 31. §-a értelmében az általános büntetések a börtönbüntetés, a fogház (elzárás) és a pénzbüntetés. A 33. § szerint a börtönbüntetés vagy életfogytig tartó vagy határozott időtartamú, amely nem lehet kevesebb harminc napnál és nem több, mint tizenhat év. Azokban az esetekben, amelyekben a törvény megengedi, a bűncselekményre előírt alappbüntetési keretnél magasabb is alkalmazható, azonban börtönbüntetés legfeljebb húsz évig terjedő tartamban szabható ki.

A fogházbüntetés (elzárás) hét naptól hat hónapig terjedő tartamban rendelhető el. A törvény 56. §-a feltételes elítélésről ad szabályozást.

(1) Amennyiben a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazása szükségesnek látszik, azonban a vádlott személyi viszonyaira vonatkozó megállapítások az 56. § szerinti feltételes elítélés mellett szólnak, a bíróság meghatározhatja, hogy a kiszabott büntetés egy része, legfeljebb hat hónap nyilvánítható végrehajtandóvá, míg a büntetés fennmaradó része felfüggeszthető. Ebben az esetben végrehajtandó fogházbüntetés (elzárás) elrendelhető akkor is, ha a bűncselekmény ezzel a büntetési nemmel egyébként nem fenyegetett. A felfüggesztett börtönbüntetéshez kapcsolódóan végrehajtandó fogházbüntetés (elzárás) is elrendelhető.

(2) Feltételes elítéléshez kapcsolódóan pénzbüntetés kiszabható akkor is, ha az érintett bűncselekmény ilyen büntetéssel nem fenyegetett.²¹

3.3. A *francia* Btk. a büntetések egyéniesítésének formái című fejezetben ad szabályozást a büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztéséről. A Code Pénal 132-42 cikke értelmében „a bíróság dönthet úgy, hogy a felfüggesztés a börtönbüntetés végrehajtásának csak egy általa meghatározott tartamú részére alkalmazandó”.²²

3.4. Az *osztrák* Btk. a 43a. §-a rendelkezik a büntetés egy része feltételes felfüggesztéséről. A szabályozás általános feltétele a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztésére vonatkozó 43. § szerinti feltételek megléte. A Btk. 43a. §-a a következő szankciólehetőségeket tartalmazza:

a) Pénzbüntetés kiszabása esetén, amennyiben a Btk. 43. § előfeltételei a büntetés egy része tekintetében fennállnak, a bíróság a pénzbüntetés egy része feltételes felfüggesztését alkalmazza. A *pénzbüntetés részbeni felfüggesztése* esetén a törvény nem írja elő a feltételes vagy a feltétlen rész minimális alsó vagy felső mértékét. Általában az ajánlott, hogy a büntetés azonos vagy legalábbis nem túlzott különböző részekre osztdjon.

b) A *pénz- és a szabadságvesztés-büntetések kombinációjánál* a több mint hat hónapi és a két évet meg nem haladó végrehajtandó szabadságvesztésnél a büntetés egy részének 360 napi tételre terjedő pénzbüntetésre átváltoztatása lehetséges, ha egyúttal a maradék szabadságvesztés-büntetés feltételesen felfüggeszthető.

c) A *szabadságvesztés-büntetés részbeni felfüggesztésének* a lehetősége adott a hat hónapot meghaladó, de két évet meg nem haladó szabadságvesztés kiszabása esetén, ha a bűnelkövető korábbi elítéléseire tekintettel sem az egész büntetés nem függeszthető fel, sem az előző bekezdés nem alkalmazható, úgy a 43. § előfeltételei mellett a büntetés egy része feltételesen felfüggeszthető. A büntetés feltételesen fel nem függesztett (azaz végrehajtandó) része legalább egy hónapi tartamú kell legyen és nem lehet több, mint az egész büntetés egyharmada (azaz nyolc hónap).

d) A *szabadságvesztés részbeni felfüggesztése* lehetséges akkor is, ha két évet meghaladó, de a három évet meg nem haladó szabadságvesztés-büntetés kiszabására kerül sor, és nagy a valószínűsége annak, hogy a bűnelkövető nem követ el további büntetendő cselekményeket. A végrehajtandó rész ugyancsak nem lehet kevesebb egy hónapnál és nem lehet több mint a büntetés egyharmada.

A legsúlyosabb bűncselekményeknél (életfogytiglanival, vagy a legalább tíz évi szabadságvesztés-büntetés fenyegetésnél) a 43a. § alkalmazása kizárt. Értelme ennek az 1987-ben bevezetett jogintézménynek az, hogy a büntetés végrehajtásának felfüggesztése kapjon további alkalmazhatósági kört.²³

A büntetés egy része feltételes felfüggesztésének gyakorlati tapasztalatairól *Birklbauer* átfogó munkája számol be. E szerint a szabadságvesztés-büntetés részbeni felfüggesztését nem ritkán az egészében felfüggesztett szabadságvesztés rovására rendelik el. A tipikus bűncselekménytípus, ami miatt a részben felfüggesztett büntetés alkalmazásra kerül, ez a vagyon elleni deliktumok köre. Az egyes szabályozási variációkat figyelembe véve megállapítható, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása részbeni felfüggesztésének alkalmazási gyakorisága magasabb,

²⁰ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Änderung vom 13. Dezember 2002. (Zweiter Abschnitt: Bedingte und teilbedingte Strafen.)

²¹ Das dänische Strafgesetz – Straffeloven. Freiburg im Breisgau, 1997. 24–29., 38–41. p.

²² Das französische Strafgesetzbuch – Code pénal. Freiburg im Breisgau, 1999. 67–71. p.

²³ *Burgstaller, Manfred*: Az 1987. évi osztrák büntetőjogi reform alapvető kérdései. Jogtudományi Közlöny, 1989. 4. szám. 179–180. p.; *Foregger, Egmont – Kodek, Gerhard*: Strafgesetzbuch. Kurzkommentar. 6. Aufl. Manz, Wien, 1997. 152–155. p.

mint a pénz- és a szabadságvesztés-büntetések kombinációja. Az összes részben felfüggesztett szabadságvesztés-büntetések körülbelül kétharmadát 6 hónap és 12 hónap közötti tartamban rendelték el. A részben felfüggesztett szabadságvesztést – a törvényhozó szándékával bizonyos fokig ellentétben – elsődlegesen az első büntetésekkel szemben szabják ki.²⁴ A szerző az alkalmazást illetően területileg, regionálisan eltérő büntetési gyakorlatról számol be, továbbá kívánatosnak tartja a részben felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés alkalmazhatóságának kiterjesztését a 3 és az 5 év közötti tartam esetében, kedvező speciálpreventív prognózis mellett.²⁵

III. A részbeni felfüggesztés előnye

A büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztését pártolók érvrendszerében szerepel az, hogy a jelenlegi szankciórendszerünk nem elég rugalmas, így a szabadságvesztés részbeni felfüggesztése nagyobb differenciálást tesz lehetővé az ítékezés során és ezzel a büntetés jobb egyéniesítését szolgálja. Ez az érv helyesnek tekinthető, ugyanis ha a bíró lehetőséget kap a büntetés osztására, ez nagyobb mozgásteret biztosít számára az ítékezés során.

Az érvek között felbukkan az is, hogy mivel a büntetésnek csak egy részét kell letölteni, így rövidebb szabadságvesztés-büntetés kerülhet végrehajtásra, s ennek folytán „börtönöveket” lehet megtakarítani. Ez az érv csak akkor fogadható el, ha a részben felfüggesztett büntetések olyan szabadságvesztés-büntetések helyettesítenek, amelyeket a részbeni felfüggesztés lehetősége nélkül végrehajtandó büntetésként szabnának ki. Amennyiben viszont a részben felfüggesztett szabadságvesztést olyan büntetés helyett szabják ki, amely egészében felfüggeszthető lehetne, úgy ez azt jelentené, hogy viszonylag hosszabb tartamú végrehajtandó szabadságvesztésre vonatkozó ítéletek születnek, amelyet természetesen el kell kerülni.

A pártoló érvek között található az is, hogy a büntetés végrehajtásának teljes mértékű felfüggesztését gyakran a sértettek, a lakosság, sőt akár a bűnelkövető is felmentésként értelmezik. A szabadságvesztés egy részének felfüggesztése azonban lehetővé tenné ezen büntetésnek rövidebb időtartamban történő kiszabását, ezzel a lakosság a büntetőjog iránt több bizalmat érezne, s így az elkövető a cselekménye súlyát jobban átgondolhatná és mérlegelhetné. Ez a punitívnek tekinthető érv abból indul ki, hogy a büntetés végrehajtásának felfüggesztését „az egész vagy semmi” alapján kell megítélni. A fenti érv mögött meghúzódó szándék nem az, hogy a viszonylag

hosszabb tartamú büntetéseket rövidebbel kívánja behelyettesíteni, hanem meghatározott elkövetői kört súlyosabban akar megbüntetni, mint az jelenleg van.

Olyan érv is elhangzik, hogy a büntetés egy részének végrehajtása a visszaesés kockázatát csökkenti. Vagyis erősödik az elítélteknél az a tudat, miszerint aki pontosan tudja, hogy szabaddalusa után mi vár rá, ha visszaeső lesz, talán törvénytisztelőbb módon viselkedik, mintha a büntetése egészét már maga mögött tudja. Ez az érvelés kriminológiailag nem ellenőrizhető, bár ettől még valós lehet.

IV. A részbeni felfüggesztés hátrányos vonásai

A büntetés végrehajtásának felfüggesztése az igazságszolgáltatás bizalma az elítélt felé. Ezt a bizalmat a bűnelkövető vagy megérdemli, vagy nem. Ha megérdemli, akkor ez a bizalom ne legyen korlátozott és a büntetést egészében kell felfüggeszteni. Valójában azonban a részbeni felfüggesztés olyan esetekre is alkalmazható lehetne, amikor a jelenleg hatályos jogunkban nem lehetséges, mint pl. a két évet meghaladó tartamú szabadságvesztés esetében.

A büntetés végrehajtásának rövidítésére létezik már a feltételes szabadságra bocsátás, ehhez képest felesleges a részbeni felfüggesztés. Ez az érv figyelmen kívül hagyja azokat az eseteket, amelyekben a feltételes szabadságra bocsátás nem vagy még nem lehetséges. Például ha egy három évi szabadságvesztés-büntetést a bíró egy évi végrehajtandó és két évi felfüggesztett büntetésre osztana. A feltételes szabadság alkalmazásával szemben, amely még a fogház fokozatban is főszabályként leghamarabb csupán a büntetés kétharmad részének letöltése után jöhet szóba, a példa szerinti esetben az egy év „nyereséget” jelentene. Továbbá a részbeni felfüggesztés alkalmazásával rövidebb tartamú lenne a ténylegesen végrehajtandó rész. A feltételes szabadságra bocsátás kibővítésével az a veszély állhat fenn, hogy egy ilyen változás a szankciórendszer szigorodását hozhatja magával, amennyiben a bíró a korábbi szabadon bocsátás lehetőségét a büntetés kiszabása során „bekalkulálná”, vagy a feltételes szabadságra bocsátás restriktívebb alkalmazásához vezethetne, miként ez Ausztriában is történt a feltételes szabadságra bocsátás kiterjesztésekor (kétharmad részről a felére).

A negatív érvek között szerepel az, hogy a büntetés azon része, amit börtönben kell letölteni, túl rövid lenne ahhoz, hogy nevelő hatás elérhető legyen. Ezzel szemben megállapítható, hogy a nevelő hatás a gyakorlatban inkább a megbüntetett személy személyiségétől függ, mintsem a szabadságvesztés hosszától.

²⁴ Birklbauer, Alois: Die teilbedingte Strafnachsicht. Verlag Österreich, Wien, 1998. 180. p.

²⁵ Birklbauer, Alois: I. m. 187. p., 255. p.

A hátrányos vonásokat kiemelő érvek értelmében a szabadságvesztés egy részének felfüggesztése a bíró számára lehetővé tenné az elrendelt előzetes letartóztatások utólagos igazolását, és ezáltal az elrendelő hatóságot arra bátorítaná, hogy előzetes letartóztatást gyakrabban rendeljen el. Ezen érvelés alapján nehezen megmagyarázható, hogy miért élne a bíró a részbeni felfüggesztés jogintézményével az előzetes letartóztatás legitimitációja érdekében. Az előzetes letartóztatás nem az ítélettel legitimálódik, elrendelésének jogszerűsége független a bűnelkövető bűnösségétől vagy a kiszabott szankciótól, illetve annak hosszától.

A részbeni felfüggesztés – szól a következő negatív érv – a jogbiztonságot veszélyeztetné, a büntetőjogi szabályozást komplikáltabbá tenné, ezáltal a bíró munkáját nehezítené és igazságtalanságokhoz vezetne az elítéltek között. Valóban a bíró munkája annál nehezebb, minél szélesebb a rendelkezésre álló szankciók skálája, de épp ezáltal jobb egyéniesítés érhető el és ez nem vezet igazságtalansághoz.

Sok szakember a rövid tartamú szabadságvesztés alkalmazása ellen van és így szerintük a részbeni felfüggesztés a fenti rövid tartamú büntetés elrendelésének új lehetőségét teremtené meg. Valójában a részbeni felfüggesztés rövidebbé teszi a végrehajtandó részt, de ezt a rövidebb részt a hosszabb tartam-rész helyett rendelik el, s így a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának csökkenéséhez vezethet. Az előbbi negatív érv egyébként kikapcsolható lehet, amennyiben a törvényhozó törvényi alsó határt állapít meg.²⁶

V. De lege ferenda észrevételek és javaslatok

1. *A büntetés végrehajtásának felfüggesztése a bűnelkövetők szabadságelvonás nélküli szankcionálására és ellenőrzésére felépülő kriminálpolitika legfontosabb eszközei közé tartozik.*

A büntetés végrehajtása egészének felfüggesztése és a részbeni felfüggesztés megítélése és mikénti szabályozása szorosan összefügg és nem választható el egymástól.

A büntetés végrehajtása felfüggesztésével összefüggő kiinduló kérdés: az alkalmazhatóság milyen szankciónemekre terjedjen ki, csak a szabadságvesztés-büntetésre, vagy egyéb szankciótípusokra is. A jelenlegi vizsgálatunk csak a szabadságvesztés-büntetésre koncentrált.

A szabadságvesztés-büntetés egésze végrehajtásának felfüggesztése esetében alapvetően kétféle megoldás képzelhető el: vagy a jelenleg hatályos szabályozásnak megfelelően nem önálló

szankcióforma, hanem a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának modifikációja, avagy önálló szankcióforma. Mind a két variáns mellett hozható fel meggyőző érv, kriminálpolitikai aspektusból azonban az önálló szankciókénti kialakítás jobban támogatható.

Bárhogyan is foglalunk állást e tekintetben, a jövőbeni szabályozásra vonatkozó javaslatom – a jelenleg hatályos rendelkezéstől részben eltérően – általános jelleggel a két évig terjedő, pontosabban a két évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés-büntetés tekintetében tenné lehetővé az alkalmazhatóságot, a jelenleg is érvényesülő törvényi feltételek mellett.

A próbaidő tartamának meghatározását illetően a jövőben is az a kiszabott szabadságvesztésnél rövidebb nem lehet, azonban a próbaidő tartamának felső határa a hatályos szabályozáshoz képest rövidebb, azonban intenzívebben felügyelt és ellenőrzött kell legyen. A vétség miatt kiszabott szabadságvesztés próbaideje egytől két évig terjedhetne, a büntett miatt elrendelt szabadságvesztés esetében pedig két évtől három évig. A próbaidő tartamát nem csupán években, hanem hónapokban is lehetséges legyen meghatározni.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggesztésével egyidejűleg az elkövető pártfogó felügyelet alatt áll(hat) magatartási szabályok előírásával egybekapcsoltan. Megjegyzendő, hogy a büntetés végrehajtása felfüggesztésének hatékony és eredményes gyakorlati alkalmazásának egyik kulcskérdése a jövőbeni pártfogó felügyeleti rendszer hatékony és eredményes kialakítása és működtetése.

A büntetés végrehajtásának felfüggesztését kizáró okokról rendelkező hatályos Btk. 90. §-a a jövőben is elfogadható, legfeljebb kiegészítésként a többszörös visszaesői minőség beépítése lehet vitatott.

A felfüggesztett büntetés végrehajtását eredményező okokat jelenleg a Btk. 91. §-a szabályozza. Ilyen rendelkezésre a jövőben is szükség lesz.

2. Minél magasabban helyezkedik el a büntetés végrehajtása felfüggesztésének felső határa, annál nagyobb az egészlet vagy semmit dilemma, és annál jobban igényelt a *részbeni felfüggesztés* lehetősége. Ez tehát azt jelenti, hogy a büntetés részbeni felfüggesztésének bevezetése lehetővé teszi a felfüggesztés felső határának felemelését. Másrészt a részbeni felfüggesztés a tényleges szabadságelvonás konkrét tartamát rövidítené. Vagyis minél magasabb a felfüggesztés felső határa, annál szignifikánsabb a „felszabaduló” évek nyeresége, az elítélt és a büntetés-végrehajtás szemzőgéből egyaránt.

A büntetőjogi büntetések és intézkedések katalógusában a részbeni felfüggesztés – általában a nem túl gyakori palettájú és ezért egyértelműen igényelt – a közepes súlyú, illetve szigorúságú szankciók sorába illeszkedik. Vagyis amikor az

²⁶ Knüsel, Mark: I. m. 51–61. p.; Kuhn, André: I. m. 19–21. p.

egészében végrehajtandó és a hosszabb tartamú szabadságvesztés túl szigorú, a végrehajtásában egészében felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés viszonylag enyhe reakcióeszköz lenne.²⁷

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának részbeni felfüggesztése esetében az alkalmazhatóság a két évet meghaladó, azonban az öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésre vonatkozna. Vagyis a részbeni felfüggesztés alkalmazhatósága ott kezdődne, ahol a szabadságvesztés-büntetés egésze végrehajtásának a felfüggesztése véget ér. Ezáltal pedig a viszonylag hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának csökkentését és rövidítését biztosító szabályozás születhetne.

Miután legalábbis közepes súlyú bűncselekmény(ek) elkövetését feltételezi a két évet meghaladó és az öt évig terjedhető szabadságvesztés-büntetés kiszabása, így az elkövetett bűncselekmény súlyára, a büntetés céljára, az arányosság szempontjára is tekintettel kell lenni a végrehajtandó és a felfüggesztett büntetés-rész meghatározásakor. Ennek következtében javaslatom szerint a részbeni felfüggesztés esetében a *végrehajtandó rész* nem érheti el az egész büntetés felét, de legalább az egész büntetés egyharmada a végrehajtandó minimum. (Példákkal illusztrálva: ha a bűnelkövetőt két év egy hónapi, azaz 25 hónap tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélik és a részbeni felfüggesztés kiszabására kerül sor, úgy a végrehajtandó rész alsó határa 8 hó-

nap, a végrehajtandó maximum pedig egy év, azaz 12 hónap. Amennyiben az elkövetőt három évi, azaz 36 hónap szabadságvesztés-büntetésre ítélik, részbeni felfüggesztés elrendelését feltételezve a végrehajtandó rész egy év, azaz 12 hónap és egy év öt hónap, azaz 17 hónap között mozoghat. Ha a büntetést öt évi, azaz 60 hónap tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélik, részbeni felfüggesztés esetén egy év 8 hónap, azaz 20 hónap a végrehajtandó rész minimuma és ez a rész legfeljebb két év öt hónapig, azaz 29 hónapig terjedhet.)

A végrehajtásában felfüggesztett rész tartamára, de legalább két évi, azonban legfeljebb öt évi tartamra a bíróság próbaidőt határoz meg. A próbaidő tartamát években és hónapokban kell meghatározni. A próbaidő tartamára a bíróság pártfogó felügyeletet rendel el, illetve magatartási szabályokat írhat elő. Ha a próbaidő sikeresen telik el, úgy a felfüggesztett büntetés-rész nem hajtható végre. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának folytatását kell, illetve lehet elrendelni, amennyiben az elítélt a próbaidő alatt bűncselekményt (büntetést vagy vétséget) követ el, avagy a pártfogó felügyelet szabályait súlyosan megszegi.

A feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésére vonatkozó rendelkezések a végrehajtandó részre általános jelleggel nem alkalmazhatók. Vagyis már a szabályozás során külön kell választani a két jogintézményt.

²⁷ *Schneider, Hans Joachim: Kriminalpolitik an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1998. 17. p.*

HÍREK

TÁJÉKOZTATÓ A KODIFIKÁCIÓS BIZOTTSÁG ÜLÉSEIRŐL

A Kodifikációs Bizottság, a 2002. szeptember 20. napjára összehívott ülésén megtárgyalta a bűncselekmény fogalmának tartalmi elemeit, a bűnfelelősség kérdéskörét és az elkövetők fogalmának meghatározását. A Bizottság által tárgyalt, e témákat érintő problematikát dr. Wiener A. Imre készítette és adta elő az ülésen.

A bűncselekmény fogalmának dogmatikai megközelítésében két elmélet nyert teret, az egyik a szubjektív, a másik az objektív, a hazai jog az objektív elméletet követi, de egyik rendszer sem érvényesül tisztán az államok büntetőjogában. A Bizottság egyetértett abban, hogy a fogalom-meghatározás a kódex 1. §-ába kerüljön, és hogy valamilyen szubjektív elemet tartalmazzon. Újabb vita alakult ki a bűncselekmény fogalmi elemei körül a tekintetben, hogy materiális jogellenségi elem, mint eddig a társadalomra veszélyesség része legyen-e a meghatározásnak. A Bizottság korábban a formális bűncselekmény-fogalom meghatározása mellett foglalt állást, ezáltal e fogalom kiiktatódik a kódexből, ebből következően alapos indoklás szükséges majd a materiális jogellenesség kifejtésekor. A meghatározás az alkotmányos büntetőjog elveinek megfelelően magában foglalná a „nullum crimen sine lege” elvét, és a büntetendő cselekmény, illetőleg a felróhatóság kitélt tartalmazná, amelyek egyaránt lefedik a felelősség pozitív és negatív feltételeit.

A Bizottság tagjai között egyetértés volt abban, hogy büntetési és vétségi bűncselekmény kategóriák felváltására nincs szükség, az elhatárolás azonban a három éves büntetési tétel határnál történne. Úgy döntött a Bizottság, hogy új jogintézményként be kell vezetni a korrekcionális intézményt, melynek lényege, hogy az egy évnél nem súlyosabb büntetést kiszabó ítélet esetén a bíróság – meghatározott törvényi feltételek mellett – dönthetne arról, hogy a konkrét büntetett jogkövetkezményeit tekintve a vétségek sorsát osztja. Továbbá döntés született arról, hogy a halmazat szabályozása átkerül a büntetéskiszabás körébe, és hogy az alaki-anyagi halmazat nem lesz megkülönböztetve a meghatározásban.

A felelősségi formák, szándékosság-gondatlanság kategóriái közül a problematika az eshetőleges szándékot kiiktatná. E kérdésben a Bizottság még

nem foglalt el végső álláspontot. A vita a körülzajlott, hogy vajon a fogalom-meghatározás tükrözze-e az akarati oldalt is, vagy csak a tudati oldalt. A Bizottság a „tudja, hogy a cselekmény megvalósítja valamely bűncselekmény törvényi tényállását” fordulatot megfelelőnek találta, és egyetértés született abban is, hogy az eredmény nem kerül megjelenítésre.

A kísérlet és az előkészület meghatározása lényeges változtatást nem igényel, vélekedett a Bizottság, ugyanakkor a „törvényi tényállás megvalósítása” fordulatának szerepelnie kellene, a szándékosság megfogalmazásából adódóan. Egyetértésben voltak a Bizottság tagjai abban, hogy a parifikáció intézménye megmaradjon, továbbá, hogy az alkalmatlan kísérlet fogalmát újra kell alkotni, és hogy a büntetés kiszabásának a mellőzésére ez esetben nem kerülhet sor. Felvetődött az előkészület és a bünszervezetben részvétel viszonyának a kérdése

A bűnelkövetők meghatározása körében a Bizottság úgy döntött, hogy a „büntetendő cselekmény” megfogalmazás szerepeljen, és hogy az életkort ne tartalmazza a meghatározás. Ebből következően a korábban, a közvetett tettesség meghatározása tekintetében fennálló vitát nemlegesen döntötte el.

A Bizottság a 2002. szeptember 27. napján megtartott ülésén megkezdte a szankciórendszer átalakításának a megvitatását. A problematika előkészítője és előadója dr. Nagy Ferenc volt. A dualista büntetési rendszer feladását nem tartotta szükségesnek a Bizottság, és a már meglévő szankciók elhagyását sem. Inkább ezek bővítését, kiemelten a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések kiváltását szolgáló szankciók bevezetését látják szükségesnek a tagok, a szankciók együttes alkalmazása, átjárhatósága lehetőségének a kiterjesztését szorgalmazták. Új főbüntetésként javasolják bevezetni a „részben felfüggesztett szabadságvesztés” intézményét, illetőleg a kárjótétel megjelenítését a szankciórendszerben. (A jogintézményt részletesen bemutatja dr. Nagy Ferencnek e számban megjelenő tanulmánya.) A Bizottság egyes tagjai megfontolandónak vélik a közérdekű munkát intézkedésként szabályozni, erről még nem határozott a Bizottság.

Döntés született arról, hogy a pénzmellékbüntetés is napi tételben kerüljön meghatározásra. A Bizottság tagjai nem javasolják visszaállítani a szigorított őrizet intézményét.

Széleskörű vita alakult az életfogytig tartó szabadságvesztés újraszabályozási elvei körül, kiemelten a feltételes szabadságra bocsátás megvizsgálása körében, annak első lehetséges időpontjának a meghatározását illetően. A Bizottság tagjainak véleménye megosztott volt a húsz-harminc év, illetőleg a húsz–negyven év időhatárok között. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jelenlegi megoldását inkább elfogadatonak véli a Bizottság, mint azt, ha a jogalkotó törvényi rendelkezése zárna ki a szabadulás reményét.

A Bizottság következő ülésére 2002. október 4-én került sor, amikor is a tagok visszatértek a mentesítés témakörének taglalásához, mégpedig dr. Kiss Zsigmond és dr. Tóth Mihály vitaanyagában megfogalmazott reflexiók alapján. A mentesítés szabályozása már mind a bűnüldözés, mind a végrehajtás szempontjából lényeges, megteremti a jogalapot a központi nyilvántartások megteremtéséhez, amely egyébiránt az uniós tagság esetén elvárás a tagállamokkal szemben.

A Bizottság ezt követően rátért az értelmező rendelkezések – amelyhez a dr. Kiss Zsigmond által készített vitaanyag szolgált kiindulópontként – tárgyalására. A bevezető kitért arra, az értelmező rendelkezések rendszere megfelelő, nagyobb változtatást nem igényel, ugyanakkor zavaró tényező, hogy a Btké. is tartalmaz meghatározásokat. A bizottság tagjai egyetértettek azzal a felvetéssel, hogy az okirat, közokirat fogalma kerüljön meghatározásra a büntető kódexben. A Bizottság elnöke megjegyezte, hogy az 1978-as Btk. kodifikálásakor ötletszerűen dönt el, hogy mely rendelkezések kerüljenek a Btk.-ba, és melyek a Btké.-be.

A Bizottság úgy foglalt állást, hogy azok az értelmező rendelkezések, amelyek e Különös Rész egy egész fejezetére vonatkoznak, a fejezet végén, azok a rendelkezések, amelyek a törvénykönyv egészére érvényesek az Általános Részben kerüljenek meghatározásra; a Btké.-ben pedig nem indokolt értelmező rendelkezés elhelyezése. Mindenképpen rendezni kell az egyéb jogágak, jogszabályok meghatározásainak és a Btk. értelmező rendelkezéseinek a viszonyát, példaként említhető a kiskorú fogalma, amely polgári jogi fogalmat a büntető bírói gyakorlat gond nélkül átvesz. A Bizottság arra az álláspontra jutott,

hogy a kódexben csak azokat a fogalmakat kell külön szabályoznia, ahol el akar térni a más jogszabályban meghatározottaktól.

Felvetődött, hogy nem túlszabályozott-e a Btk. ezen meghatározásoktól, hiszen a bírói gyakorlat számos fogalom értelmét kimunkálta, indokolt lenne nagyobb teret engedni a bírói jogértelmezésnek.

Az üzletszerűség kérdéskörében nem született végleges döntés; a Bizottság többsége nem támogatta azt a felvetést, hogy az üzletszerűség törvényi egységet létesítő minősítő körülmény legyen, miként azt a BK 455. számú állásfoglalás kimondta.

A hivatalos személy meghatározását a Bizottság egyes tagjai túl bonyolultnak vélik, és absztraktabb megfogalmazást tartanak szükségesnek. Ellenérvként merült fel, hogy korábban éppen az volt a probléma, hogy a jogalkotó kit tekint hivatalos személynek, ezért a többségi vélemény szerint továbbra is részletes szabályozásra van szükség. A Bizottság tagjai arra az álláspontra jutottak, hogy a közfeladatot ellátó személyek felsorolása mindenképp korrekcióra szorul.

A felfegyverkezve elkövetés meghatározást megfelelőnek tartotta a Bizottság, de a fegyveres elkövetés kategória szükségességét illetően nem volt egyetértés. A legélénkebb vita a csoport, bűnszövetség, bűnszervezet fogalmának tárgyalásakor alakult ki. A Bizottság tagjainak többsége azon az álláspontra volt, hogy szükségtelen mindhárom fogalom, és mivel a bűnszervezet fogalma a csoportra épül, szükségképpen a bűnszövetség fogalma kerüljön ki, annak ellenére, hogy bevált jogintézményről van szó. A bűnszervezet fogalmának meghatározását ugyanis nemzetközi dokumentumok írják elő.

A következő vitás kérdés a visszaesői minőségek kérdésköre. A Bizottság arra az álláspontra jutott, hogy a visszaesői minőség megfogalmazása szükséges, a kriminológiai ismeretek tükrében megfontolandó három évben meghatározni az elkövetések közti időhatárt. A különös visszaesői fogalmának meghatározását viszont nem tartotta szükségesnek a Bizottság, mivel a büntetés kiszabása a hasonló jellegű bűncselekmények lekötésének a ténye kellőképpen értékelhető.

A Bizottság arról is döntött, hogy külön paragrafus szabályozza az értelmező rendelkezéseket.

Dr. Pázsit Veronika
szakmai tanácsadó
Igazságügyi Minisztérium

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Bárd Károly

AZ EURÓPAI EMBERI JOGI EGYZEMÉNY SZEREPE AZ „EURÓPAI” BÜNTETŐJOG
ALAKÍTÁSÁBAN / 3

Dr. Bócz Endre

BÜNTETŐPOLITIKA ÉS BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ / 13

Prof. Dr. Nagy Ferenc

A BÜNTETÉS VÉGREHAJTÁSÁNAK – RÉSZBENI – FELFÜGGESZTÉSÉRŐL / 25

HÍREK

Dr. Pázsit Veronika

TÁJÉKOZTATÓ A KODIFIKÁCIÓS BIZOTTSÁG ÜLÉSEIRŐL / 33

BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Györgyi Kálmán
A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Bárándy Péter, Dr. Belovics Ervin, Dr. Berkes György, Dr. Borai Ákos, Dr. Bócz Endre,
Dr. Frech Ágnes, Dr. Gönczöl Katalin, Dr. Lévay Miklós, Dr. Márki Zoltán, Dr. Soós László
Főszerkesztő: Dr. Nagy Ferenc – Szerkesztő: Dr. Pázsit Veronika
Kiadja a HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2.
Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600 • E-mail: hvgorac@hvgorac.hu • Internet: <http://www.hvgorac.hu>
Felelős kiadó: Lipovecz Éva, a Kft. ügyvezetője • Felelős szerkesztő: Dr. Frank Ádám • Műszaki szerkesztő: Harkai Éva
A Pannonhalmi Főapátság alapítólevelén található Szent István kézjegyek borítódekorációként való felhasználása
a Pannonhalmi Főapátság engedélyével történt.

Nyomás: Multiszolg Bt.
Felelős vezető: Kajtor Istvánné
HU ISSN 1587-5350

A szerkesztőség címe: 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2. • Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600
Előfizethető a HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.-nél.
Előfizetési díj egy évre: 4500 Ft + áfa • 1 szám ára: 1125 Ft + áfa • Megjelenik negyedévente.